

وزن دانش طراحان شهری در ایران: تحلیلی بر نسبت دانش تولید شده با مسئله‌های شهری تهران*

سیدمهدی خاتمی

استادیار گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول مکاتبات)

E-mail: s.khatami@modares.ac.ir

پوریا بوجاری

کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

E-mail: boujaripouria@modares.ac.ir

احسان رنجبر

استادیار گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

E-mail: e_ranjbar@modares.ac.ir

چکیده

در پی رشد چشمگیر دانش تولیدی طراحان شهری در طول ۳۰ سال گذشته در ایران و رشد دامنه مسائل شهرهای ایرانی، این سوال مطرح می‌شود که اساساً رابطه این دو متغیر چگونه است؟ به عبارتی دیگر، طراحان شهری در مقالات، پایان‌نامه‌ها، کتب، نشست‌ها و همایش‌ها چه میزان به مسائل شهرهای ایرانی پرداخته‌اند؟ تا از این طریق بتوان تاحدودی مسیر هدایت دانش و پژوهش‌های آینده در رشته طراحی شهری را در جهت حل مسائل شهرهای ایرانی ترسیم نمود. بدین منظور در پژوهش حاضر با تکیه بر نظریه زمینه‌ای و برپایه مصاحبه عمیق با ۲۰ نفر از صاحب‌نظران در سه حوزه مدیریت، حرفه و دانشگاه، مدل نظری مسائل شهری تهران به عنوان پدیده مرکزی پژوهش پدیدار شد. سپس میزان قرابت مسائل شهری تهران با فراوانی موضوعی مقالات، پایان‌نامه‌ها و کتب تولید شده توسط طراحان شهری و نشست‌ها و همایش‌های شهری ارزیابی گردید. بدین ترتیب نیز مشخص شد که با وجود سهم زیاد اقتصاد شهری به عنوان عامل زمینه‌ای و آموزش طراحی شهری و اسناد و قوانین به عنوان عوامل مداخله‌گر در ایجاد مسائل شهری تهران، اما با این حال جایگاه کم‌اهمیتی در دانش تولیدی طراحان شهری دارد. در حوزه پیامدهای مسائل شهری تهران نیز درحالی‌که مهمترین پیامدها در زمینه کیفیات شهر به پاکیزگی محیطی، عدالت شهری، ارزش‌های اکولوژیکی و حقوق عامه و در زمینه نظام‌های شهر به نابسامانی نظام حرکت و دسترسی برمی‌گردد، اما طراحان شهری در ایران به این موضوعات در دانش تولیدی خود توجه چندانی نداشته‌اند.

کلیدواژه‌ها: دانش طراحان شهری، مسائل شهری، تحقیقات طراحان شهری

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد پوریا بوجاری با عنوان «رسالت اجتماعی آموزش طراحان شهری در ایران، مورد مطالعه: تهران» است که با راهنمایی دکتر سیدمهدی خاتمی و مشاوره دکتر احسان رنجبر در دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس انجام شده است.

مقدمه

جمعیت بالای آموزش‌پذیر در ایران از سویی و همچنین تحولات و بحران‌های اجتماعی، اقتصادی، و محیط‌زیست کنونی از سوی دیگر، اهمیت مباحث آموزش‌شناسی را بیش از هر زمان دیگری دوچندان می‌کند. در قرن حاضر با توجه به نسل‌های دانشگاهی در طول تاریخ، رسالت دانشگاه تنها به آموزش و پژوهش محدود نمی‌شود، بلکه عملکرد و فعالیت دانشگاه بایستی براساس نیازهای جامعه برنامه‌ریزی و انجام شود (Laszlo, 2008; Núñez & Alonso, 2009). دانشگاه بایستی نقش خود را در پاسخ‌گویی و فهم نیازهای تمامی ذی‌نفعان خود ایفا کند و از این طریق با دانشجویان، اساتید، کارکنان، محیط زیست، نهادهای مدنی، دولت، اجتماعات محلی و به طور کلی جامعه ارتباط برقرار کند (Lo et al., 2017) و در جهت حل مسائل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و محیط زیستی از طریق چهار عملکرد اصلی خود یعنی آموزش، پژوهش، مدیریت، و مشارکت اجتماعی گام بردارد (Ayala-Rodríguez et al., 2019). به گفته فراستخواه (۱۳۹۶) «دانش دانشگاه وقتی با ارزش است که تاثیری برای رفاه اجتماعی داشته باشد و در تحول اجتماعی خود را به اشتراک بگذارد. دانشگاهی که نتواند سفارش‌های خاموش اجتماعی را در برنامه درسی یا علم‌آموزی، پژوهش‌ها، پایان‌نامه‌ها، کلاس و درس متاملانه از طریق علم‌ورزی پی‌جویی کند، فلسفه وجودی آن مخدوش می‌شود».

لزوم توجه به این امر در طراحی شهری ریشه در ماهیت این رشته، جرم‌بحرانی جمعیت آموزش‌پذیر، واقتضانات کنونی شهرهای ایرانی دارد. از طرفی طراحی شهری ارتباط نزدیکی با منفعت عمومی دارد و ماهیتا به عنوان رشته‌ای که به صورت مستقیم با طراحی محیط سروکار دارد، بایستی اثرات مثبت اجتماعی و زیست‌محیطی بر اطراف خود بگذارد. از طرف دیگر تعداد بالای دانشجویان و دانش‌آموختگان طراحی شهری در ایران (طبق دفترچه‌های سازمان سنجش ۴۴۶۸ دانشجو و دانش-آموخته در دانشگاه‌های دولتی، پیام‌نور و غیرانتفاعی کل کشور از سال ۱۳۶۸-۱۳۹۸ و همچنین تعداد زیادی دانشجو در دانشگاه‌های آزاد اسلامی) و رشد تقریباً هرساله تعداد نهادهای آموزش عالی در این رشته (۴۴ دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۸ موسسه غیرانتفاعی و پیام‌نور، و ۱۶ دانشگاه دولتی) به معنای بزرگ شدن اجتماع طراحان شهری در ایران و به دنبال آن اثرگذاری بیشتر آن‌ها بر جامعه و بهبود کیفیت شهرهای ایرانی در این حوزه است. همچنین دگرگونی شهرهای ایرانی به ویژه در سده اخیر و مواجه شدن آن‌ها با انواع نابسامانی‌های اجتماعی، فرهنگی، و زیست‌محیطی بر ضرورت هر چه تمام‌تر تبیین قرابت این مسائل با عملکرد جمعیت آموزش‌پذیر در این حوزه و تولیدات آن‌ها صحنه می‌گذارد. لذا در پژوهش حاضر سعی شده است که نسبت دانش تولید شده توسط طراحان شهری با مسئله‌های شهری تا حدودی مشخص گردد تا از طریق بتوان در آینده، چشم‌انداز روشنی برای هدایت دانش و تحقیقات طراحان شهری در حل مسائل شهرهای ایرانی و بهبود کیفیت آن‌ها تدوین نمود و در این راه، سرمایه اصلی خود یعنی جمعیت آموزش‌پذیر در این حوزه را با خود همراه کرد.

مبانی نظری

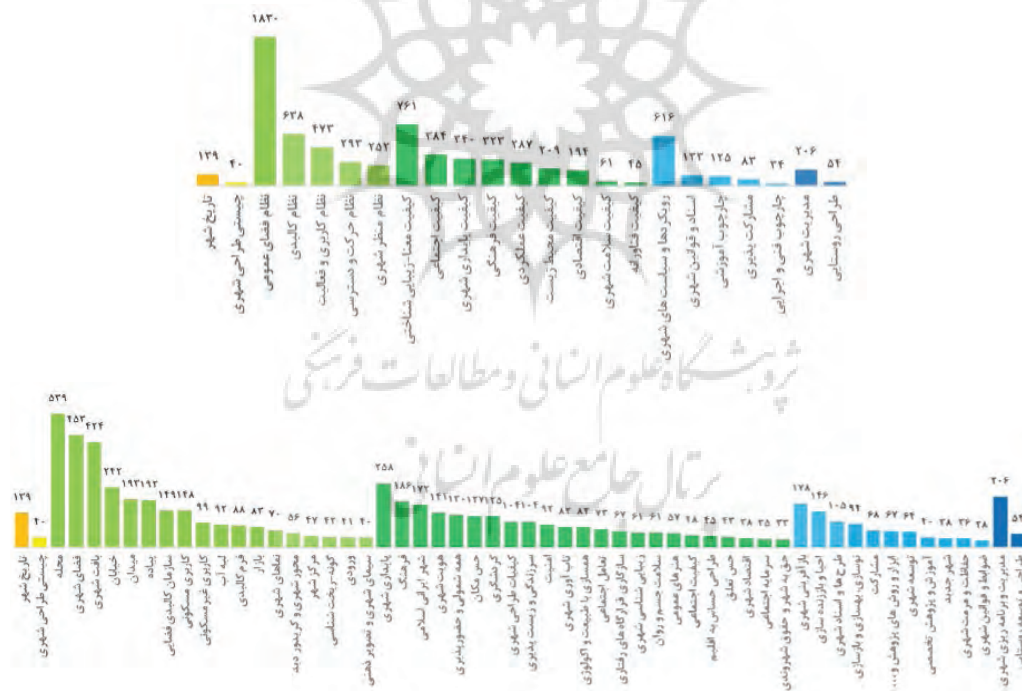
در علم فیزیک جرم کمیتی است اسکالر (عددی) که به مقدار ماده تشکیل دهنده یک جسم گفته می‌شود و به دو عامل بستگی دارد: ۱) تعداد ذره‌های سازنده آن ماده و ۲) جرم هر ذره، به گونه‌ای که هر چه تعداد و جرم هر ذره سازنده بیشتر باشد، جرم نیز بیشتر می‌شود. در مقابل وزن کمیتی است برداری که برآیند نیروهایی است که از طرف کره زمین به ذرات یک جسم وارد می‌شود. در واقع جرم ماده تشکیل دهنده یک چیز است و مربوط به چگالی اشیا است، اما وزن از یک وضعیت منظومه‌ای، از جاذبه و از کشش ناشی می‌شود. ممکن است چیزی جرم زیادی داشته باشد، ولی در یک فضای خلا حالت بی‌وزنی پیدا کند.

فراستخواه (۱۳۹۶) با کاربست دو مفهوم جرم و وزن در آموزش عالی اشاره می‌کند که وزن علم در ایران در مقایسه با جرم آن قابل قبول نیست؛ بدین معنا که تعداد دانشجویان (نزدیک به پنج میلیون)، تعداد واحدهای جداگانه آموزش عالی (حدود ۲۷۸۰) و به دنبال آن تعداد مقالات و پایان‌نامه‌ها و موارد دیگر در ایران زیاد است، اما وزن آن به این معنی که زمین ایران چقدر از این علم را به سمت خود می‌کشد و اینکه کجای صنعت و کشتزار و شهر و خانه و خیابان و خدمات و زندگی روزمره مردم هستند، زیاد نیست. به عبارتی دیگر اینکه اقتصاد، جامعه و محیط‌زیست چقدر منتظر دانش تولیدی دانشگاه‌ها است، فرهنگ علمی در جامعه چگونه است، چه قدر فضای اجتماعی علم سرشار است، همه نشان از وزن علم است که نسبت به این همه جرم در ایران قابل قبول نیست. وزن علم و اکوسیستم علم ماکول به سرمایه اجتماعی است و در شبکه اعتماد و در مشارکت و پیوند توسعه و تعالی پیدا می‌کند. بایستی به جای عرضه جرم، تقاضای علم و فرهنگ علم‌ورزی تسهیل شود و برای جاذبه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی علم و پاس‌خگویی اجتماعی علم کار شود.

در رشته طراحی شهری به فراخور تکامل ماهوی و رویه‌ای، صاحب‌نظران مختلف قلمروهای متفاوتی را برای دانش طراحی شهری ترسیم کرده‌اند. از آن میان می‌توان به مودون (۱۹۹۲) اشاره نمود که با تمیز قائل شدن بین اطلاعات هنجاری (تجویزی)، «آنچه باید باشد» به معنی فرایند واقعی طراحی) و دانش ماهوی (توصیفی، «آنچه که هست» به معنی درک شهرها)، «تو قلمرو را برای مطالعات طراحی شهری پیشنهاد می‌کند. این مطالعات مربوط به: (۱) تاریخ شهر؛ (۲) زیبایی‌شناختی؛ (۳) تصویر ذهنی (معنا)؛ (۴) رفتار محیطی؛ (۵) مکان؛ (۶) فرهنگ (مادی)؛ (۷) گونه‌شناسی - ریخت‌شناسی؛ (۸) فضا - ریخت‌شناسی و (۹) بوم‌شناسی طبیعت هستند. الکس کریگر (۲۰۰۶) با بیان اینکه برای تبدیل اهداف و سیاست‌ها به راهنماهای مفید طراحی و گاهی ایده‌های خاص طراحی، نیاز به تکنیک‌های مختلف بصری و برنامه‌ای وجود دارد، طراحی شهری را به عنوان سیاست عمومی، معماری شهر (شکل دادن به فضای عمومی)، شهرسازی ترمیمی، هنر مکان‌سازی، رشد هوشمند، شهرسازی منظر، شهرسازی چشم‌انداز، وکیل امین جامعه، و یک نگرش ذهنی در نظر گرفته است. همچنین پانتر و کرمونا (۱۹۹۷) در کتاب ابعاد طراحی برنامه‌ریزی، پنج محور مسائل عام طراحی شهری، منظر شهری، فرم شهری، عرصه همگانی، و طرح استقرار را برای دستیابی به طراحی شهری با کیفیت ارائه می‌کنند. گلکار (۱۳۹۱) نیز دانش مورد نیاز طراحی شهری را در بعد محتوایی شامل مولفه‌های زیبایی‌شناختی، عملکردی، و زیست محیطی و در بعد رویه‌ای شامل چارچوب‌های اجتماعی، حقوقی، مالی، اداری، و فنی تقسیم‌بندی نموده است. کاتبرت (۲۰۰۱) نیز با تاکید بر زمینه‌گرایی پیشنهاد می‌کند که لازم است تا در این پرسش که «طراحان شهری بایستی چه دانش و مهارت‌های اصلی داشته باشند؟» بازنگری شود و بجای آن پرسیده شود که «چه مشکلات اساسی در طراحی شهری وجود دارد و کدام دانش زمینه‌ای خاص برای درک آن‌ها مورد نیاز است؟». به گفته وی برای اینکه مشخص شود کدام دانش لازم است و اینکه کدام یک از آن‌ها را بایستی از برنامه‌های طراحی شهری سنتی حذف کرد، باید آن‌ها را با هنجارهای فرهنگی، زبانی، مذهبی و غیره در آن زمینه ترکیب کرد. چرا که اساساً ممکن است محورهای موضوعی که طراحی شهری در یک زمینه خاص بایستی بدان بپردازد، در زمینه دیگر متفاوت باشد.

در این راستا در پژوهش بوجاری و همکاران (۱۳۹۹)، جرم دانش تولیدی طراحان شهری در بستر ایران شناسایی شده است؛ بدین صورت که پس از دسته‌بندی مقالات (۱۴۴۰ مورد)، پایان‌نامه‌ها (۱۵۷۴ مورد)، و کتب (۱۵۴ مورد) تولید شده توسط طراحان شهری از ۱۳۶۸ تا پایان سال ۱۳۹۸، فراوانی محورهای موضوعی جرم دانش آن‌ها در پنج دسته اصلی شامل تاریخ شهر، چپستی طراحی شهری، ابعاد محتوایی طراحی شهری (نظام شهر و کیفیات شهر)، ابعاد رویه‌ای طراحی شهری، و مباحث میان‌رشته‌ای مشخص شده است. نتایج تحقیق بیانگر این است که در میان سرفصل‌های کیفیات شهر، کیفیت معنا-زیبایی‌شناختی مهمترین موضوع

مورد توجه طراحان شهری در تولیدات خود در این سالیان بوده است و از آن میان به ترتیب موضوعات شهر ایرانی اسلامی، هویت شهری، حس مکان و سرزندگی و زیست‌پذیری شهری بیشترین جرم را به خود اختصاص داده است. بعد از آن کیفیت اجتماعی با تاکید بر همه‌شمولی و حضورپذیری و تعامل اجتماعی، کیفیت پایداری، کیفیت فرهنگی با تاکید بر موضوع فرهنگ و هنرهای عمومی، کیفیت عملکردی با تاکید بر موضوع امنیت و سازگاری با قرارگاه‌های رفتاری، کیفیت محیط زیست با تاکید بر هم‌سازی با طبیعت و اکولوژی و کیفیت اقتصادی با تاکید بر موضوع گردشگری نزد طراحان شهری در ایران بیشترین اهمیت را داشته است. کیفیت‌های سلامت شهری و فناوریانه با توجه به نو بودن آن‌ها، جرم بسیار کمی را دارا هستند. درحالی‌که در میان ابعاد رویه‌ای طراحی شهری موضوع رویکردهای نوسازی شهری با تفاوتی چشمگیر در جرم دانش تولید شده، مهمترین موضوعی است که بدان پرداخته شده است و شامل موضوعاتی چون بازآفرینی شهری، بهسازی و بازسازی و احیا و باززنده‌سازی می‌شود، و چارچوب فنی و اجرایی کمترین اهمیت را در این بعد از دانش طراحان شهری داشته است. با بررسی زیرفصل‌های موضوعی می‌توان دریافت که دغدغه اصلی طراحان شهری در میان کیفیت‌های طراحی شهری، پایداری شهری، فرهنگ و شهر ایرانی اسلامی، در میان ابعاد رویه‌ای بازآفرینی شهری، احیا و باززنده‌سازی، طرح‌ها و اسناد شهری بوده است. همچنین موضوع مدیریت و برنامه‌ریزی شهری به عنوان مباحث میان‌رشته‌ای از اهمیت نسبی برخوردار بوده است (شکل ۱).

شکل ۱. فراوانی و اولویت محورهای موضوعی در جرم دانش طراحان شهری در ایران از سال ۱۳۶۸ تا سال ۱۳۹۸

منبع: بوجاری و دیگران، ۱۳۹۹

روش‌شناسی

با توجه به هدف پژوهش مبنی بر مقایسه محورهای موضوعی مسائل شهری با دانش تولیدی طراحان شهری، مسائل شهری تهران، اولاً با توجه به اهمیت آن به عنوان پایتخت کشور و همچنین الگو بودن آن برای سایر شهرهای ایران و مواجهه شدن آن با مسائل شهری فراوان، و دوماً جمعیت بالای آموزش‌پذیر آن در رشته طراحی شهری (۴۸ درصد دانشجویان دانشگاه‌های دولتی، پیام نور و غیرانتفاعی کل کشور از بدو تاسیس تاکنون) به عنوان نمونه مورد مطالعه پژوهش بررسی شده است.

روش پژوهش حاضر بر پایه نظریه زمینه‌ای و مبتنی بر رهیافت سیستماتیک اشتراوس و کوربین (۱۹۹۷) است. از آنجاکه مسائل شهرسازی در بستری خاص می‌تواند متفاوت از بستر دیگری باشد، روش زمینه‌ای برای تحقیق درباره موقعیت‌های خاصی که در آن خلأ و کاستی پژوهش وجود دارد، مناسب است و معمولاً با فرایند روی دادن یک امر و موجبات و آثار آن سروکار دارد (فراستخواه، ۱۳۹۵). در این روش مسائل شهری تهران از زبان متخصصان، توصیف و در سطحی دیگر، این توصیف‌ها به صورت نظریه‌ای پرورانه شده است که فراتر از معرفت روزمره، در سطح انتزاعی بتوان درباره مسائل شهری تهران به‌عنوان پدیده مرکزی این پژوهش و موجبات، عوامل مداخله‌گر و زمینه‌ای، راهبردهای برگزیده کنشگران و پیامدهای آن توضیح داد.

مشارکت‌کنندگان و مصاحبه‌ها

در گام اول، جامعه مورد مطالعه پژوهش به روش انتخابی و گلوله برفی از میان سه گروه متخصصان دانشگاهی، حرفه‌مندان، و مدیران شهری انتخاب گردید و با انجام ۲۰ مصاحبه عمیق، اشباع نظری و اشباع داده‌ها حاصل شد. مصاحبه‌ها از تاریخ ۱۱ دی تا ۲۱ بهمن ۱۳۹۹ انجام گرفت و هر مصاحبه بین ۱۰۰-۲۰ دقیقه به طول انجامید و میانگین مدت زمان مصاحبه‌ها ۴۵ دقیقه بوده است. در میان مشارکت‌کنندگان ۱۱ کارشناس و مدیر شهری، ۶ عضو هیئت علمی دانشگاه، و ۳ حرفه‌مند وجود داشت. سن آن‌ها از ۳۴ تا ۷۵ سال را شامل می‌شد و نسبت زن به مرد یک به چهار و سابقه کار متخصصان بین ۴-۴۵ سال است. همچنین رشته‌های تحصیلی آن‌ها شامل برنامه‌ریزی شهری، طراحی شهری، معماری می‌شد و نسبت کارشناسان ارشد به دکتری نیز یک به چهار بود (جدول ۱).

به منظور شناسایی مسائل شهری تهران، دو سوال از مصاحبه‌شوندگان پرسیده شد: (۱) به نظر شما مهمترین محورهای موضوعی که بایستی در شهر تهران با توجه به نیازها و مسائل شهری آن پرداخت، چیست؟ دلایل خود را ذکر نمایید. (۲) آیا موضوعاتی وجود دارد که دغدغه مدیریت شهری و نظام آموزشی شهرسازی است، درحالیکه ممکن است جزو اولویت‌ها و نیازهای اصلی شهر تهران نباشد؟ این موضوعات کدام‌اند؟ چرا؟ سایر سوالات با توجه به مبحث مطرح شده توسط مصاحبه‌شوندگان، از آنان پرسیده شد.

جدول ۱. مشخصات جمعیت‌شناسی مصاحبه‌شوندگان

جنسیت	آخرین مقطع تحصیلی	محل خدمت	مرتبه علمی / مدیریتی / اجرایی	سابقه فعالیت
مرد	دکتری طراحی شهری	دانشگاه تربیت مدرس	استاد طراحی شهری	۲۷ سال
مرد	دکتری طراحی شهری	دانشگاه تربیت مدرس	استادیار طراحی شهری	۵ سال
زن	دکتری شهرسازی	دانشگاه علم و صنعت	استادیار طراحی شهری	۱۰ سال
مرد	دکتری طراحی شهری	دانشگاه تربیت مدرس	استادیار طراحی شهری	۱۰ سال
زن	دکتری طراحی شهری	دانشگاه شهید بهشتی	استادیار طراحی شهری	۴ سال
زن	دکتری شهرسازی	دانشگاه هنر	دانشیار طراحی شهری	۱۲ سال
مرد	ارشد برنامه‌ریزی شهری	سازمان زیباسازی شهر تهران	مدیر (سابق) طرح‌های شهری	۱۰ سال
مرد	ارشد شهرسازی	سازمان نوسازی شهر تهران	مدیر دفتر خدمات نوسازی	۱۴ سال
زن	دکتری معماری	سازمان نوسازی شهر تهران	معاون توسعه محله‌ای	۱۵ سال
مرد	کارشناسی ارشد	سازمان نوسازی شهر تهران	معاون هماهنگی و امور مناطق	۱۵ سال
مرد	دکتری شهرسازی	مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران	مدیر شهرسازی و معماری	۱۰ سال
مرد	دکتری شهرسازی	مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران	معاونت مطالعات و برنامه‌ریزی امور زیرساخت و طرح جامع مشاور عالی و مسئول دفتر شهردار	۱۵ سال
مرد	ارشد طراحی شهری	شهرداری	مشاور عالی و مسئول دفتر شهردار	۱۲ سال
مرد	ارشد طراحی شهری	شهرداری	معاون برنامه‌ریزی و توسعه شهری	۱۴ سال
زن	دکتری طراحی شهری	شهرداری	شهردار- معاون اداره کل شهرسازی و طرح‌های شهری	۲۷ سال
مرد	دکتری شهرسازی	شهرداری	معاون فنی و مهندسی اداره کل حریم- معاون برنامه‌ریزی و توسعه منابع انسانی پژوهشگر مطالعات شهری و مدیریت‌های شهرداری	۲۱ سال
مرد	دکتری شهرسازی	-	پژوهشگر مطالعات شهری و مدیریت‌های شهرداری	۳۰ سال
مرد	ارشد معماری	دفتر مهندسیین مشاور	مدیرعامل	۴۵ سال
مرد	ارشد طراحی شهری	دفتر مهندسیین مشاور	مدیرعامل	۲۸ سال
مرد	دکتری شهرسازی	دفتر مهندسیین مشاور	مدیر شهرسازی	۱۴ سال

تحلیل داده‌ها

در گام دوم، مصاحبه‌ها به صورت متن پیاده شدند. کلیه داده‌ها طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری، و انتخابی و با استفاده از نرم‌افزار اطلس‌تی‌آی ویرایش نه تحلیل شد. این نرم‌افزار با تفکیک متن به کدهای باز و هم‌خانواده کردن آن‌ها و شبکه‌سازی، به تقلیل داده‌ها و ترکیب و ادغام کدها کمک کرد و محقق مشکل به خاطر سپردن حجم زیاد اطلاعات و سردرگم شدن بین داده‌ها را نداشت. اعتبار و روایی داده‌های کیفی نیز با روش چک کردن و توافق میان مشارکت‌کنندگان و محققان، و کدگذاری مجدد و بازبینی کدهای قبلی تأمین شد. فرایند کدگذاری در مسیر رفت و برگشتی بدین صورت انجام گرفت: (۱) فرایند کدگذاری باز در سه مرحله انجام گرفت (جدول ۲). در فرایند کدگذاری اولیه از مجموع مصاحبه‌ها ۵۵۹ کد شناسایی شد که در مرحله دوم به ۳۱۰ کد و در مرحله سوم به ۱۹۵ کد تقلیل پیدا کرد. (۲) سپس در کدگذاری محوری، کدها در ۳۱ دسته مقوله‌بندی شدند. (۳) در نهایت مقوله‌های شناسایی شده در ۸ مقوله اصلی انتخابی دسته‌بندی و در چارچوب مدل پارادایمی طرح‌ریزی شدند.

در گام آخر به منظور امکان مقایسه بهتر مسائل شهری شناسایی شده با اولویت‌های موضوعی دانش تولیدی طراحان شهری در پژوهش بوجاری و همکاران (۱۳۹۹) تحت عنوان «جرم دانش طراحان شهری

در ایران» که به نتایج آن در بخش مبانی نظری اشاره شد، مسائل نام‌برده براساس تکرار آن‌ها توسط مصاحبه‌شوندگان وزن‌دهی شد تا از این طریق محورهای موضوعی مشترک و یا متفاوت آن‌ها روشن گردد.

یافته‌ها: مسائل شهری تهران

یافته‌های استقرایی این پژوهش که برخاسته از زمینه شهر تهران است، به ظهور نظریه‌ای منجر شد که پدیده مرکزی آن مسائل شهری تهران است و مدیریت شهری به عنوان موجبات علی بر مسائل شهری تهران اثرگذار است. طبق مدل پارادایمی، موجبات علی عواملی است که مستقیماً به پدیده مرکزی یا مقوله کانونی می‌انجامد و نه در شرایط خلأ، بلکه در شرایط محیطی و زمینه‌ای خاصی شکل می‌گیرند و در نتیجه، توضیح این الگوها به فهم شرایط نیاز دارد. براساس یافته‌های پژوهش اقتصاد شهری زمینه‌ساز این تأثیرات هستند و آموزش طراحی شهری و اسناد، قوانین، طرح‌ها و پروژه‌های شهری به عنوان عوامل مداخله‌گر در فرایند تأثیر و تأثرات در مسائل شهری دخیل هستند و به تعدیل یا تشدید موجبات علی و زمینه‌ای نام‌برده می‌انجامند. در چنین موقعیتی از میدان است که شاهد کنش و واکنش‌های راهبردی از سوی سه بدنه نظام مدیریت شهری، نظام آموزشی و جامعه حرفه‌ای هستیم. یافته‌های این پژوهش نشان داد که فرایندهای جاری به پیامدهای متفاوتی در حوزه لایه‌های تشکیل دهنده فرم شهر و مولفه‌های سازنده کیفیت آن می‌انجامد (شکل ۲).

شکل ۲. مدل پارادایمی مسائل شهری تهران

شرایط علی

در حوزه مدیریت شهری به عنوان شرایط علی، نویسندگان ۳۵ کد را شناسایی کردند که در پنج مقوله دسته‌بندی شدند. کدها در مجموع ۹۰ مرتبه توسط مصاحبه‌شوندگان تکرار شده است و نسبت تکرار کدها به تعداد آن‌ها، ۲/۵۷ است. از آن میان بیشترین فراوانی مسائل مربوط به مقوله ساختار سازمانی با تعداد ۲۶ مرتبه بوده است (جدول ۲).

ساختار سازمانی: عدم مدیریت یکپارچه شهر تهران، یکی از مهمترین مسائل در حوزه مدیریت شهری است و به گفته متخصصان تا مادامی که این مسئله حل نشود، طراحی شهری در ایران از نظر عملی به جایی نمی‌رسد. یکی از مشارکت‌کنندگان اظهار داشت: «در شهر تهران حدود ۳۰-۲۵ نهاد موازی وجود دارد که روابط این نهادها روشن نیست و هرکدام از آن‌ها مانند سازمان آب و فاضلاب، برق، گاز، آموزش و پرورش و غیره به صورت مستقل تصمیم‌گیری می‌کنند و با یکدیگر تعارض منافع دارند. درحالی‌که در کشورهای پیشرفته یک حکومت محلی وجود دارد؛ یعنی همه این نهادها زیر نظر شهرداری است. در چنین فرایندی که شهرداری بایستی در یک مجموعه نظر سایر نهادها را جلب کند، زد و بند رواج می‌یابد». بنابراین می‌توان گفت که ساختار مدیریت شهری، نامنسجم، غیرشفاف، موازی، ناهماهنگ و متعارض است.

رویکردهای مدیریت شهری: عامل بعدی، مدیریت شهری از بالا به پایین است. به گفته کارشناسان «نظام شهرسازی ما یک نظام غیردموکراتیک و سلسله‌مراتب تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری به شدت اقتدارگرایانه است. در نتیجه در حوزه معماری و شهرسازی فضاهایی تولید می‌شود که مردم در آن نقشی ندارند و شاید استفاده جدی از آن نکنند». یکی دیگر از مسائل در این حوزه، مدیریت کوتاه‌مدت است. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این مورد بیان نمود: «مدیران در مسائل شهری بیشتر دنبال نمایش هستند و بنا به دلایل خاص سیاسی در فرصت کوتاه خود، پروژه‌هایی را به تصویب می‌رسانند که به چشم بیاید تا از این طریق بتوانند در عرصه‌های دیگر رای بیاورند و سابقه و رزومه خود را بالا ببرند. در این میان طراحی شهری به عنوان یک کارگاه نرم‌افزاری بلندمدت و زیرساختی برای مدیران اولویت چندم است». بنابراین با سیاست‌های نمایشی در دوره‌های مختلف مدیریت شهرداری مواجه می‌شویم.

فرایندهای مدیریت شهری: این فرایندها به صورت کلی بازبینی نشده‌اند؛ به‌طوری‌که در بازه‌های مختلف و به تدریج نیازهایی شناسایی شده و بعد برای حل این نیازها بخشی به این فرایندها افزوده شده است. نتیجه آن شده که برای مثال فرایند ساختمان‌سازی برای مردم یک فرایند پیچیده شده است و با ابلاغ دستورالعمل‌های متعدد و قوانین ناخوانا بر این پیچیدگی افزوده شده است. علاوه بر آن عدم جایگاه قانونی طرح‌های شهری در نظام برنامه‌ریزی، یکی از مسائل در حوزه فرایند تهیه طرح است. به گفته یکی از متخصصان برای مثال «اگر بخواهید برای میدان هفت‌حوض یک چارچوب طراحی شهری بنویسید، در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران چنین چارچوبی تعریف نشده است». در واقع در یک سری از سطوح این نظام خلا وجود دارد و ذیل اسناد هدایت شهری در تهران شامل طرح جامع و طرح‌های تفصیلی هر طرحی که بخواهد تصویب شود، باید به تصویب کمیسیون ماده ۵ برسد. اما میان زمان تهیه طرح‌ها با فرایند تصویب و قانونی کردن آن‌ها به قدری فاصله می‌افتد که این طرح‌ها از حیثه اجرا خارج می‌شود. یکی از متخصصان در این باره اظهار کرد: «مصدق آن ۸۰ طرح منظر شهری است که از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۹ برای تهران تهیه شد، اما تنها یکی دو تا از آن‌ها مصوب و اجرا شدند. چرا که فرایند بررسی اینقدر طولانی می‌شود که مثلاً همان جایی که قرار بود فضای سبز یا پارکینگ ایجاد شود، دو ساختمان ساخته شده بود و عملاً از طرح منظر که تهیه شده بود، چیزی باقی نمی‌ماند». در واقع کمیسیون ماده ۵ به عنوان یک خلا قانونی به طور دائم به تغییر ضوابط و قوانین و نقض

آن‌ها دامن می‌زند. مسئله دیگر عدم پشتوانه اجرایی طرح‌های شهری و تفاوت متولی تهیه طرح و متولی اجرا است. به گفته یک کارشناس «طرح‌هایی که متولی آن سازمان نوسازی است تا سال قبل شهرداری متولی اجرای آن بود. وقتی طرح تهیه می‌شد، شهرداری بنا به دلایلی همچون کمبود منابع مالی و غیره آن را اجرا نمی‌کرد».

منابع انسانی- تخصصی: مهمترین ضعف منابع انسانی در بدنه مدیریت شهری را می‌توان در نداشتن نیروی متخصص و فنی، کم‌سواد و کارایی پایین آن‌ها در مدیریت مباحثی چون جمعیت، مهاجرت، زمین، حریم، بحران و پسماند دانست. در این‌باره تعدادی از مشاکت‌کنندگان اشاره نمودند: «به دنبال عدم کنترل جمعیت و مهاجرت‌ها، پیامدهایی چون ساخت‌وساز فراوان، ترافیک، آلودگی هوا و غیره، به دنبال عدم مدیریت زمین، سرمایه‌ای شدن مسکن و زمین، به دنبال عدم کنترل حریم، رشد لجام‌گسیخته ساخت‌وساز در آن، و به دنبال عدم مدیریت مناسب پسماند، روزانه ۶ هزار تن پسماند خانگی و نزدیک ۳۰ تا ۳۵ هزار تن نخاله ساختمانی در تهران تولید می‌شود». علاوه بر آن عدم شفافیت و پاسخگویی از دیگر مسائل این حوزه است. برای مثال به گفته یکی از کارشناسان «هیچوقت شما متوجه نمی‌شوید که عوارض ساختمان چگونه حساب می‌شود. برای همین همیشه جای تخفیف وجود دارد. یا اینکه برای شما روشن نمی‌شود که نقش بیمه‌ها در ساختمان‌ها چیست. شما پول کلانی به تامین اجتماعی پرداخت می‌کنید، ولی تامین اجتماعی هیچ مسئولیتی در قبال ساختمان شما ندارد. چون در حقیقت این یک ابزاری است برای تسویه حساب شهرداری با بیمه و ربطی به مسئولیت بیمه ندارد».

برنامه‌ریزی شهری: در این زمینه یکی از مهندسان مشاور اشاره کردند: «چون در ایران نظام تعادل بخشی به فعالیت و سکونت در فضا وجود ندارد، گسترش تهران چه از نظر جمعیتی و چه از نظر کالبدی بیش از حد است. بنابراین عدم کنترل جمعیت و مهاجرت‌ها، تمرکز فعالیت‌ها در تهران، پایتخت‌بودن، مرکز سیاسی بودن و به طور کلی در نبود برنامه توسعه منطقه‌ای مناسب در کشور، پیامدهایی نظیر ساخت‌وساز، ترافیک و آلودگی هوا و سایر موارد تشدید می‌گردند». علاوه بر آن یکی از مهمترین مشکلات در این حوزه، عدم جایگاه طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری در ایران است. در این‌باره یک عضو هیئت علمی اشاره کرد: «علی‌رغم اینکه ادعا می‌شود که طراحی شهری حدود ۳۰ سال است به ایران ورود پیدا کرده است، اما به دلیل عاریتی بودن آن نتوانسته است در نظام برنامه‌ریزی جایگاه خود را پیدا کند». همچنین برنامه‌ریزی ثابت در جایگاه مسیر توسعه یکسان نیست و وابسته به تغییرات قیمت نفت است، از دیگر معضلات اشاره شده در مصاحبه‌ها است.

رتال جامع علوم انسانی

جدول ۲. فراوانی مفاهیم و مقوله‌های مدیریت شهری

مقوله‌ها	مفاهیم	فراوانی مفاهیم	فراوانی مقوله‌ها
ساختار سازمانی	نبود نظام مدیریت شهری یکپارچه	۴	۶/۴ %
	نبود حکمرانی محلی در نظام مدیریتی	۳	
	تعدد ذی‌نفعان و ذی‌نفعان تصمیم‌گیر و روشن نبودن روابط میان آن‌ها	۷	
	تعارض منافع نظام‌های تصمیم‌گیر	۲	
	وجود رانت، فساد و زد و بند در نهادهای مدیریتی	۷	
	ضعف نظام اداری، ساختاری و مدیریتی شورای شهر	۱	
	در اختیار گرفتن شورایی‌ها توسط بنگاه‌ها، مشاوران املاک و بسیج محلات	۱	
کارکرد ضعیف انجمن‌های صنفی	۱		
رویکردهای مدیریتی	نظام شهرسازی غیردموکراتیک	۴	۴/۱۹ %
	مدیریت کوتاه‌مدت و اقدامات و تغییرات دوره‌ای مدیریت شهری	۵	
	سیاست‌های نمایشی دوره‌های مختلف مدیریت شهرداری	۴	
	داشتن نگاه فنی و تکنوکرات و بی‌توجهی به حل ریشه‌ای مسائل	۱	
	نداشتن چشم‌انداز اجرایی درست در شهرداری‌ها و بی‌توجهی به فضای عینی جامعه	۳	
فرایندهای مدیریتی	بومی نشدن فرایندهای مدیریت شهری هم در بعد ستاد و هم در بعد تخصصی	۱	۳/۴۵ %
	عدم بازیابی فرایندهای مدیریت شهری به صورت یکپارچه	۱	
	پیچیده شدن فرایندهای ساختمان‌سازی برای مردم	۱	
	پیچیده شدن فرایند ثبتی و حقوقی با توجه به الگوهای چندپاره مالکیت	۱	
	ابلاغ دستورالعمل‌های متعدد	۱	
	عدم پشتوانه اجرایی طرح‌های شهری و تفاوت متولی تهیه طرح و متولی اجرا	۲	
	عدم جایگاه قانونی طرح‌های شهری	۲	
	عدم تصویب، طولانی شدن فرایند تصویب و یا تغییر جدی طرح‌ها در کمیسیون ماده ۵	۲	
	دور زدن قوانین در فرایند توسعه شهری به وسیله کمیسیون ماده ۵	۳	
	دانش پایین مدیران شهرداری و عدم برخورداری از ظرفیت فنی مناسب در حوزه‌های مختلف (مدیریت پسماند، مدیریت بحران، مدیریت مسکن، املاک و زمین، حریم شهر، ...)	۸	
عدم شفافیت و پاسخ‌گویی نهادهای مدیریت شهری	۵		
تقلیل عملکرد مدیریت شهری به مدیریت ناقص اسناد شهری	۱		
جذب نیروی انسانی در دوره‌های مختلف مدیریت شهری به دلیل مباحث سیاسی	۱		
کم‌رنگ بودن احساس مسئولیت در کارشناسان	۱		
کم‌توجهی به نظرات کارشناسانه و تخصصی در مدیریت شهری	۲		
برنامه‌ریزی شهری	کم‌اهمیت بودن برنامه توسعه منطقه‌ای و برنامه آمایش سرزمین در کشور	۲	۳/۶۹ %
	نبود نظام عادلانه فعالیت و سکونت در فضا	۴	
	ضعف در کنترل جمعیت شهر و مهاجرت‌ها	۴	
	بی‌توجهی به اولویت‌بندی نیازها در نظام برنامه‌ریزی	۱	
	عدم جایگاه درست طراحی شهری در نظام برنامه‌ریزی شهری در ایران	۲	
	برنامه‌ریزی غیرمنطقی در شهرسازی	۱	
	پایتخت و مرکز سیاسی بودن تهران	۱	
جمع کل - مدیریت شهری		۹۰	۲۲/۱۷ %

شرایط زمینه‌ای

در حوزه اقتصاد شهری به عنوان شرایط زمینه‌ای نیز ۹ کد در دو مقوله دسته‌بندی شد که در مجموع ۳۳ بار توسط مصاحبه‌شوندگان تکرار شده است و میانگین تکرار هر کد ۳/۶۷ مرتبه بوده است. از آن میان بیشترین فراوانی مسائل مربوط به مقوله منابع مالی با تعداد ۱۹ بار بود (جدول ۳).

اقتصاد سیاسی: در این حوزه یکی از مهمترین مسائلی که مشارکت‌کنندگان بدان اشاره کردند «موضوع شهری شدن سرمایه در تهران است؛ بدین معنا که سرمایه به مدار املاک و مستغلات منتقل می‌شود و از طریق سود هنگفتی که در آن قرار دارد، علاوه بر آنکه مدار تولید را از کار می‌اندازد، دائماً تولید رانت می‌کند». به عبارتی صنعت ساخت‌وساز به یکی از پربازده‌ترین صنایع مولد تبدیل می‌شود. به گفته کارشناسان، به همین دلیل کیفیت پایین ساختمان‌ها و تخریب و نوسازی آن‌ها به نفع این جریان سرمایه است تا به تولید این چرخه دائماً دامن زده شود. بنابراین در این فرایند قدرت سازندگان و سرمایه‌گذاران است که به شهر شکل می‌دهد. علاوه بر آن یکی دیگر از مسائل در زمینه اقتصاد سیاسی، غلبه ارزش مبادله بر ارزش استفاده در تهران است؛ بدین معنا که فضا به یک کالای قابل خرید و فروش تبدیل می‌شود. در این باره گفته شد: «یکی از پیامدهای

این موضوع، رواج قارچ‌گونه مجتمع‌های تجاری در تهران است، چرا که ارزش افزوده‌ای که از تولید فضاهای تجاری در شهر به دست می‌آید از هر نوع فضای خدماتی دیگر بیشتر است».

منابع مالی: یکی از مسائل مدیریت شهری، عدم تعادل بین منافع و هزینه‌ها در شهر است. مشارکت‌کنندگان در این باره اظهار کردند: «برای اینکه مدیریت شهری بتواند این تعادل را برقرار کند و شهر را اداره کند، ناگزیر است سراغ سازوکارهایی که اصطلاحاً به آن درآمدهای ناپایدار می‌گویند مثل تراکم‌فروشی و شهرفروشی برود و ناچاراً باید ضوابط شهری مصوب را زیر پا گذارد». به گفته یکی از مهندسان مشاور، شورایی‌عالی شهرسازی در ۲۴ دی ۱۳۶۹ اعلام می‌کند که در شهرهای بالای ۲۰۰ هزار نفر، ۲۵ درصد تراکم اضافه شود تا بتواند خرج خود را تامین کند. تصویب قانون خودکفایی شهرداری‌ها، عدم حمایت دولت از آن‌ها و عدم درآمدزایی از منابع پایدار مانند اخذ عوارض از کاربران شهر، مالیات بر خانه‌های خالی، عوارض کسب و پیشه و عوارض پسماند از عوامل این شیوه درآمدزایی شهرداری‌ها به گفته متخصصان است.

جدول ۳. فراوانی مفاهیم و مقوله‌های اقتصاد شهری

مقوله‌ها	مفاهیم	فراوانی مفاهیم	فراوانی مقوله‌ها
اقتصاد سیاسی	سوداگری و ایجاد رانت ثابت در تهران در اثر تراکم فروشی تبدیل شدن فضا، زمین و مسکن به کالای سرمایه‌ای بیکاری، فقر و درآمد پایین تغییر در توسعه شهری با توجه به تغییرات قیمت نفت بالا رفتن تورم مسکن	۵ ۵ ۲ ۱ ۱	۳/۴۵%
منابع مالی	عدم تعادل نظام درآمد-هزینه در شهرداری‌ها درآمدزایی شهرداری از منابع ناپایدار و اقتصاد شهری مبتنی بر ساخت و ساز عدم وجود برنامه برای اخذ عوارض و مالیات از کاربران شهر عدم حمایت دولت از شهرداری‌ها	۳ ۱۰ ۲ ۴	۴/۶۸%
جمع کل - اقتصاد شهری		۳۳	۸/۱۳%

شرایط مداخله‌گر

آموزش طراحی شهری: در حوزه آموزش طراحی شهری به عنوان یکی از نیروهای مداخله‌گر، نویسندگان ۳۲ کد را شناسایی کردند که در هفت مقوله دسته‌بندی شدند. کدها در مجموع ۷۱ مرتبه توسط مصاحبه‌شوندگان تکرار شده است و نسبت تکرار کدها به تعداد آن‌ها، ۲/۲۲ است. از آن میان بیشترین فراوانی مسائل مربوط به مقوله برنامه درسی با تعداد ۲۵ مرتبه بوده است (جدول ۴).

برنامه درسی: به صورت کلی مشارکت‌کنندگان نداشتن برنامه اقدام برای برنامه درسی، ارتباط ضعیف سرفصل‌های آن با نیازهای جامعه و عدم ارتباط دروس برنامه درسی با هم به عنوان مثال مبانی و تکنیک‌ها با کارگاه‌ها، و اجباری بودن دروس اختیاری را از جمله مشکلات ساختار برنامه درسی مطرح نمودند. در حوزه کارگاه‌های طراحی شهری نیز عدم تعریف آن‌ها در یک عرصه واقعی و عملی و نپرداختن به بافت‌های مسئله‌دار، موازی بودن و کلان بودن موضوع آن‌ها از دیگر مسائل مورد اشاره بوده است. همچنین کم‌توجهی به موضوعاتی مانند ضوابط احداث بنا، حقوق و قانون در شهرسازی، فرهنگ شهری، فرایندهای تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و تحقق‌پذیری، و همچنین اخلاق حرفه‌ای از جمله ضعف‌های دروس نظری و سمینارها از دیدگاه اعضای هیئت علمی است. علاوه بر آن نپرداختن به موضوعات و نیازهای واقعی و دنبال کردن رویکردهای جهانی، غرق شدن در مرور ادبیات، ضعف در بخش روش‌شناسی و چارچوب فرایند پژوهش، و عدم پشتیبانی اجرایی پایان‌نامه‌ها نیز از جمله مسائل و پیامدهای مورد اشاره مصاحبه‌شوندگان بودند.

دانش طراحی شهری: برخلاف کشورهای پیشرفته، در ایران دانش و نظریه‌ها براساس مشکلات موجود در بافت‌های شهری توسعه نیافته‌اند و دانش یک دانش وارداتی بوده است. مشارکت‌کنندگان در این باره تاکید کردند: «بخاطر همین در یک بازه زمانی کتاب‌های فراوانی با موضوع اصول، مقدمات، مبانی و مفاهیم ترجمه می‌شدند و بدین ترتیب دانشگاه‌ها از طریق اساتید تحصیل کرده در خارج از کشور که با توجه به بستر تحصیلی خود تکنیک‌های متفاوتی را فراگرفته بودند، با ایسم‌های وارداتی زیادی در حوزه دانش طراحی شهری روبه‌رو می‌شدند که با واقعیت شهرهای ما در ایران فاصله داشت.»

مهارت‌های طراحی شهری: یکی از مشکلات در این حوزه، ضعف در تقویت تفکر نقادانه و خلاقانه و تقویت روحیه مطالبه‌گری در دانشجویان است. یک عضو هیئت علمی در این زمینه اظهار نمود: «شیوه آموزش ما شیوه‌ای نیست که فرد را به تفکر عمیق وادارند». همچنین دانشجویان توانایی درک درست از مسئله ندارند و بایستی مسئله را به آن‌ها تجویز کرد. به گفته متخصصان «زمان تحویل پروپوزال، بچه‌ها نمی‌دانند که چه موضوعی انتخاب کنند و از استاد راهنما می‌خواهند که به آن‌ها موضوع پیشنهاد دهد». دانشجویان در انجام کارهای گروهی با دانشجویان سایر رشته‌ها نیز چالش دارند. علاوه بر آن به راحتی نمی‌توانند آموخته‌های خود را در بستر واقعی بکار گیرند. به گفته یکی از مشاوران «بهترین دانشجویان که به دفاتر مهندسان مشاور می‌آیند، حدود ۲-۳ سال طول می‌کشد که بتوانند علم نظری خود را با علم عملی تطبیق دهند.»

ارتباط با ذی‌نفعان: به صورت کلی ارتباط ضعیف دانشگاه با مدیریت شهری، مهندسان مشاور، و جامعه یکی از چالش‌های جدی در شهرسازی ایران است. به طوری که به گفته یکی از مشارکت‌کنندگان «بخش نظر به بخش عمل نه تنها کم‌توجه است، بلکه در کلاس دانشگاه مرتب علیه مهندسان مشاور صحبت می‌شود. درحالی‌که حوزه مهندسان مشاور می‌تواند پرکننده بخش زیادی از خلا مسیر معیوب نظام تولید دانش در دانشگاه‌ها باشد». از طرفی این شکاف بین دانشگاه و مدیریت سبب گشته که زبان مشترکی در فهم موضوعات طراحی شهری بین آن‌ها وجود نداشته باشد و مسائل شهری و پاسخ به آن‌ها بجای اینکه در دانشگاه شکل بگیرد، در ذهنیت مدیران نقش بندد. البته به گفته یکی از اساتید «سعی شده است که با ایجاد دفاتر توسعه ارتباط دانشگاه‌ها با شهرداری‌ها تاحدی این شکاف پر شود، اما به دلیل وجود مافیای رانت برای افراد و شرکت‌های خاص در مناقصه‌ها، بی‌اعتمادی صنایع به دانشگاه‌ها، درگیر نکردن دانشجویان، ضریب بالای بالاسری دانشگاه‌ها، انگیزه اساتید در انجام پروژه‌ها کم می‌شود و ارتباط به درستی برقرار نمی‌شود.»

سیاست‌های آموزش عالی: یکی از این سیاست‌ها به شیوه پذیرش دانشجویان از طریق کنکور در دانشگاه‌ها برمی‌گردد. در این باره یکی از متخصصان بیان نمود: «بچه‌ها در کلاس‌های کنکور به نوعی یک واکسیناسیون ناقص می‌شوند؛ یعنی دانشجو از هر کتابی یک گلچین کوتاه و ناقصی را باید بخواند تا بتواند وارد دانشگاه شود و بعد زمانیکه در کلاس‌ها آن مطالب گفته می‌شود، آن‌ها احساس می‌کنند که خیلی از چیزها را می‌دانند، درحالی‌که ارتباط مطالب باهم و عمق آن‌ها را نمی‌دانند». تولید انبوه دانش آموخته بجای تولید ثروت، یکی دیگر از سیاست‌های نادرست مورد توجه مشارکت‌کنندگان بود. همچنین سیاست دیگر متوجه سیستم ارزیابی دانشجویان و اساتید در دانشگاه‌ها است. در این رابطه اشاره شد: «در راستای یک سری آمارسازی‌های وزارت علوم، دانشگاه‌ها از دانشجویان و اساتید می‌خواهند که مقاله بدهند تا بتوانند رتبه خود را در سطح جهان بالا ببرند.»

آموزش عمومی: یکی از مسائل جدی در معماری و شهرسازی، سطح نازل سلیقه و آگاهی عمومی است. به طوری که کارشناسان اشاره نمودند: «در زمینه معماری و نمای خوب یک ساختمان الگوسازی نشده است و این موضوع به دست بازار شامل بساز بفروش، سرمایه‌داران، کارشناسان خودفروخته، معماران و طراحان خودفروخته که دغدغه مالی دارند، سپرده شده است {...}». همچنین به گفته آنان یکی دیگر از چالش‌ها، ضعف در آموزش و تربیت شهروندان فعال و مطالبه‌گر برای ایفای نقش شهروندی و مشارکت در شهر است.

جدول ۴. فراوانی مفاهیم و مقوله‌های آموزش طراحی شهری

مقوله‌ها	مفاهیم	فراوانی مفاهیم	فراوانی مقوله‌ها
برنامه درسی	کلی بودن چارچوب برنامه‌ریزی مصوب درسی	۱	۶/۱۶ %
	عدم تحقق‌پذیری چارچوب برنامه‌ریزی مصوب درسی	۱	
	ارتباط ضعیف ساختار برنامه درسی با مسائل شهرهای ایرانی	۳	
	اجباری بودن دروس اختیاری	۱	
	کم‌رنگ بودن مباحث فرهنگ ایرانی	۳	
	کم‌توجهی به اخلاق حرفه‌ای، مباحث قانونی و حقوقی	۳	
	کم‌رنگ بودن فرایندهای تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و تحقق‌پذیری	۳	
	حذف و یا گذراندن سوری دوره‌های کارآموزی	۲	
	عدم ارتباط کارگاه‌ها با دروس مبانی نظری و روش‌ها و تکنیک‌ها در طراحی شهری	۲	
	عدم تعریف درست موضوعات کارگاه‌ها (عدم تعریف آن‌ها مبتنی بر پروژه‌های واقعی، موازی بودن و کلان بودن)	۵	
پایان‌نامه	عدم ایجاد فهم درست از بستر برنامه‌ریزی شهری	۱	۱/۷۲ %
	عدم ضمانت اجرایی پایان‌نامه‌ها و پژوهش‌ها	۱	
	کم‌توجهی به موضوعات واقعی شهرها در پایان‌نامه‌ها و تمایل به سمت رویکردهای جهانی	۴	
	عدم شبکه کردن مطالعات پژوهشی برای جلوگیری از موازی کاری	۱	
دانش طراحی شهری	غرق شدن در مرور ادبیات و ضعیف بودن بخش روش‌شناسی در پایان‌نامه‌ها	۱	۲/۴۶ %
	وارداتی و عاریتی بودن دانش طراحی شهری در ایران	۷	
مهارت‌های طراحی شهری	عدم تبیین رابطه درست طراحی شهری با سایر رشته‌های مرتبط مانند معماری و برنامه‌ریزی	۲	۱/۹۷ %
	نداشتن ترمنولوژی مناسب برای طراحی شهری در ایران	۱	
	ضعف در بکارگیری دانش نظری در عمل از سوی دانشجویان	۲	
	عدم برخورداری دانشجویان از مهارت مسئله‌یابی	۲	
	عدم برخورداری دانشجویان از تفکر نقادانه و خلاقانه	۲	
ارتباط با ذی‌نفعان	ضعف در انجام کارگروهی	۱	۲/۹۶ %
	مطالبه‌گر نبودن دانشجویان	۱	
	عدم ارتباط درست میان دانشگاه و جامعه	۱	
سیاست‌های آموزش عالی	وجود فاصله میان دانشگاه و فضای اجرا و حرفه	۷	۰/۹۹ %
	ارتباط ضعیف دانشگاه‌ها با شهرداری‌ها	۴	
	نادرست بودن سیستم ارزیابی و ارتقا در دانشگاه	۲	
آموزش عمومی	تولید انبوه دانش‌آموخته بجای تولید ثروت در دانشگاه	۱	۱/۲۲ %
	سیستم نادرست پذیرش دانشجویان از طریق کنکور	۱	
	ضعف در آموزش شهروندان برای ایفای نقش شهروندی خود	۳	
جمع کل - آموزش طراحی شهری	سطح نازل سلیقه و آگاهی عمومی در زمینه معماری و شهرسازی	۱	۱۷/۴۹ %
	پایین بودن سطح مطالبه‌گری مردم	۱	

اسناد، قوانین، طرح‌ها و پروژه‌ها

در حوزه اسناد، قوانین، طرح‌ها و پروژه‌های شهری به عنوان یکی دیگر از عوامل مداخله‌گر نیز ۲۱ کد در سه مقوله دسته‌بندی شد که در مجموع ۵۴ بار توسط مصاحبه‌شوندگان تکرار شده و میانگین تکرار هر کد ۲/۵۷ مرتبه بوده است. از آن میان بیشترین فراوانی مسائل مربوط به مقوله پروژه‌های شهری با تعداد ۲۷ بار بود (جدول ۵).

اسناد شهری: از طرفی آنچه که در طرح تفصیلی وجود دارد، با طرح جامع فاصله زیادی دارد و از طرف دیگر آنچه که در اجرای طرح تفصیلی است با روح آن متناقض است. یکی از مصاحبه‌شوندگان در این زمینه بیان می‌کند: «بلاهایی که در منطقه ۱، ۲ و ۳ بر سر بافت‌های ارزشمند و باغات آمده است، نشانگر این است که طرح تفصیلی هم خیلی هوشمندانه نبوده است و هم اجرای آن خیلی موفق نبوده است». به گفته آنان اساسا نه اسناد و ضوابط بلکه این سازنده‌ها و سرمایه‌گذاران هستند که شکل شهر را می‌سازند که خود نیز ریشه در اقتصاد شهری مبتنی بر ساخت‌وساز دارد. همچنین طرح‌های تفصیلی از جنس برنامه اقدام نیستند. در این باره یکی از مشاوران اظهار نمود: «در طرح تفصیلی تهران خطوط عملیاتی برنامه توسعه شهر تعریف نشده

است و در آن تنها بر نظام شبکه‌راه‌ها و نظام پهنه‌بندی فضاها تاکید شده است». همچنین در مصاحبه‌ها به از بین رفتن خاطرات و هویت تاریخی بر اثر تاکید طرح‌های توسعه بر تخریب و نوسازی و بی‌توجهی به هویت محله‌ها در محله-بندی آن اشاره گردید. چرا که مقیاس طرح تفصیلی محله‌محور نیست و براساس مقیاس ماشین و رینگ‌های اصلی حرکت اتوبوس و مترو تعریف شده است و مقیاس انسانی و موضوع سلامت وی جایی در آن ندارد و به تبع مسیرهای دوچرخه‌سواری در آن دیده نشده است.

پروژه‌های شهری: مسائل در این حوزه را می‌توان در دو بعد تعریف پروژه و اجرای آن تقسیم نمود. در بعد اول، پروژه‌ها براساس درآمدزایی و نه کیفیت‌سازی تعریف می‌شوند. برای مثال به گفته یک عضو هیئت علمی «اگر در شهرداری ایکس ریال بودجه برای سال بعد نیاز باشد، حساب می‌کنند که باید از افزایش تراکم خیابان میرداماد به عنوان مثال تامین شود. به‌طوریکه اگر طراح این موضوع را در پروژه در نظر نگیرد، آن را تصویب نمی‌کنند». همچنین در تعاریف پروژه مسائل به درستی شناسایی نمی‌شوند و به دنبال حل مسائل کاذبی هستیم که با زمینه و سیستم شهری موجود تطابق ندارد. درحالی‌که مسائل راستین از دل آن اجتماع و با رویکرد مشارکت‌جویانه بیرون می‌آید. به گفته یکی از مشارکت‌کنندگان «مصادق آن ایده کوچه‌های رنگی هلند است که به منظور پشتیبانی از صنعت توریسم خود انجام داده‌اند و در بافت فرسوده تهران که توریست‌پذیری آن بسیار کم است، مطرح گشته است». در بعد اجرای پروژه نیز به فساد و ایجاد رانت در تخصیص پروژه‌ها به برخی پیمانکاران در مصاحبه‌ها اشاره شد. به‌طوریکه با تغییر مدیر و شهردار، مشاور قبلی برکنار می‌شود و فرد دیگری جای او را می‌گیرد. علاوه بر آن با توجه به تعارض منافع میان نهادهای شهری و نبود بودجه کافی، پروژه اجرا شده با ماهیت طرح تهیه شده بسیار فاصله دارد.

ضوابط و قوانین شهری: یکی از مهمترین مسائلی که شهر تهران با آن مواجه است، حاکمیت ضوابط احداث بنا است. از آن میان ضابطه ۴۰-۶۰ در ترکیب نوده و فضا که بدون توجه به زمینه برای کل بافت تهران در نظر گرفته شده است و منظر نامناسبی برای شهر ساخته است، مورد تاکید مشارکت‌کنندگان بود. از طرفی مهندسان مشاور بیان نمودند: «با تصویب این ضابطه که هر واحد مسکونی حداقل باید یک پارکینگ داشته باشد و از طرف دیگر افزایش ضریب مالکیت خودرو، خیابان‌های تهران به پارکینگ حاشیه‌ای تبدیل شده است که تبعاتی مانند ترافیک و آلودگی هوا را تشدید نموده است و مانعی بازدارنده برای نوسازی نواحی فرسوده است».

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۵. فراوانی مفاهیم و مقوله‌های اسناد، قوانین، طرح‌ها و پروژه‌ها

مقوله‌ها	مفاهیم	فراوانی مفاهیم	فراوانی مقوله‌ها
اسناد شهری	عدم تحقق‌پذیری طرح‌های جامع و تفصیلی تزییق ملقمه‌ای از رویکردهای مختلف در تولید اسناد شهری وجود خلا در سطوح و سلسله مراتب اسناد بالادستی محله محور نبودن طرح‌های جامع و تفصیلی عدم ارتباط روشن میان طرح تفصیلی و طرح جامع بی توجهی به موضوع سلامت در تولید اسناد شهری دامن زدن طرح‌های توسعه شهری به نسخه تخریب و نوسازی به جای مرمت شهری	۵ ۲ ۲ ۱ ۲ ۱	۳/۶۹ %
پروژه‌های شهری	بی توجهی به زمینه شهرهای ایران در پروژه‌ها و انتخاب رویکردهای عارضی تعریف پروژه‌ها براساس درآمدزایی و نه کیفیت‌سازی تعریف پروژه‌های شهری مقطعی، دستوری و زود بازده ارجحیت نظرات کارفرما در پروژه‌های شهری عدم تحقق‌پذیری و اجرای مناسب پروژه به دلیل تعارض منافع نهادها تهیه طرح‌های توسعه شهری به شکل افراطی و بی نظم و موازی بودن برخی از آن‌ها عدم تمایل به سرمایه‌گذاری در پروژه‌های شهرسازی انجام مطالعات اجتماعی بعد از انجام پروژه‌های شهری به صورت سطحی به عنوان پیوست اجتماعی	۱۰ ۱ ۲ ۲ ۴ ۲ ۳ ۱	۶/۶۵ %
ضوابط و قوانین شهری	قوانین و ضوابط زیاد، غیر خوانا و ناهماهنگ و تغییر دائم آن‌ها کنترل ناکافی بر رعایت ضوابط و قوانین پهنه‌بندی در تهران و حریم آن حاکمیت ضابطه نامناسب ۴۰-۶۰ در تمامی بافت‌های شهری ضابطه غیر منعطف تامین پارکینگ ضعف در ضوابط و مقررات برگزاری مناقصات وجود برخی مقررات بازدارنده برای نوسازی نواحی فرسوده	۲ ۱ ۴ ۳ ۱ ۱	۲/۹۶ %
جمع کل - اسناد، قوانین، طرح‌ها و پروژه‌ها		۵۴	۱۳/۳ %

راهبردها

تحت تاثیر شرایط زمینه‌ای، موجبات علی و موجبات مداخله‌گر، کنش و واکنش‌های راهبردی از سوی سه بدنه نظام مدیریت شهری، نظام آموزشی و جامعه حرفه‌ای صورت می‌گیرد. طبق یافته‌های پژوهش در حوزه مدیریت شهری، تصمیمات از بالا به پایین و به صورت اقتدارگرایانه انجام می‌شود و نقش مردم در فرایند تولید فضاهای شهری بسیار کم‌رنگ است؛ زیرا که نظام شهرسازی در ایران غیردموکراتیک است. از طرف دیگر با توجه به مدیریت کوتاه‌مدت در ایران، مدیران در مسائل شهری بنا به دلایل خاص سیاسی بیشتر به دنبال اقدامات نمایشی هستند و تمایل به تعریف و انجام پروژه‌های شهری مقطعی، دستوری و زود بازده دارند. در چنین شرایطی زمینه استفاده از رانت برای گرفتن پروژه‌ها توسط حرفه‌مندان فراهم می‌شود و به ایجاد فساد و زد و بند در مدیریت شهر دامن زده می‌شود. لذا در این فرایند پیمانکاران در مقابل تمامی خواسته‌های کارفرمایان برخلاف نظر کارشناسان خود کوتاه می‌آیند. از دیگر راهبردهای بکارگرفته شده در این زمینه درآمدزایی مدیریت شهری از منابع ناپایدار مثل تراکم‌فروشی و شهرفروشی است. در چنین شرایطی و با تبدیل شدن زمین و مسکن به کالای سرمایه‌ای، فرصت سوداگری برای سوداگران فراهم می‌شود. علاوه بر آن مدیریت شهری برای جبران کسری بودجه خود به تعریف پروژه‌ها براساس درآمدزایی و نه کیفیت‌سازی می‌پردازد. دانشگاهیان نیز به‌عنوان یکی دیگر از عاملین با توجه به شرایط موجود، نسبت به مسائل بافت و بستر شهرهای ایران کم توجه می‌شوند. در این مورد یک عضو هیئت علمی افزود: «در وضعیتی که حرف دانشگاهیان خریدار ندارد و اساساً امکان فرصت‌بازی برای آن‌ها در حل مسائل شهرها فراهم نمی‌شود، دانشجویان و اساتید در پژوهش‌های خود به رویکردهای جهانی روی می‌آورند».

پیامدها

در نظریه برپایه، برای توضیح پدیده مرکزی از الگوی «پس، اگر و آن‌گاه» استفاده می‌شود؛ بدین معنا که اگر کنش‌های متناسبی با شرایط محیطی و ویژگی‌های زمینه‌ای وجود داشته باشد، پس موجبات علی‌انواع مسائل شهری را ایجاد می‌کنند و آنگاه طبق یافته‌های پژوهش شاهد بروندادها و پیامدهایی در حوزه نظام شهر و کیفیات سازنده آن خواهیم بود (جدول ۶).

نظام شهری

در حوزه نظام شهری، نویسندگان ۲۷ کد را شناسایی کردند که در پنج مقوله دسته‌بندی شدند. کدها در مجموع ۷۵ مرتبه توسط مصاحبه‌شوندگان تکرار شده است و نسبت تکرار کدها به تعداد آن‌ها، ۲/۷۸ است. از آن میان بیشترین فراوانی پیامد مسائل مربوط به مقوله حرکت و دسترسی با تعداد ۲۷ مرتبه بوده است. فرم شهر: عدم توجه به زمینه و زبان الگو فضا در توسعه بافت‌های شهری و وجود ۳۷۰۰ هکتار بافت فرسوده پراکنده در تهران از مهمترین مسائل این حوزه است. در این باره تعدادی از مصاحبه‌شوندگان اظهار کردند: «بافت‌های فرسوده شهر تهران به لحاظ کالبدی، ایمنی، اقتصادی و اجتماعی از پیامدهایی است که ریشه آن به نداشتن آمایش سرزمین درست در دوره‌هایی، تمرکز فعالیت‌ها در شهر تهران، کمبود مسکن و به دنبال آن مهاجرت و استطاعت مالی آنان برمی‌گردد». علاوه بر بافت‌های فرسوده، نداشتن برنامه برای بافت تاریخی مرکز تهران که می‌تواند به عنوان یک مرکز گردشگری، فرهنگی و اقتصادی باشد، نیز از دیگر معضلات مورد توجه است. همچنین از دیدگاه مشارکت‌کنندگان تداخل حریم شهر تهران با حریم شهرهای دیگر و عدم کنترل بر آن از طرفی و محدودیت‌های ساخت‌وساز در داخل تهران از طرف دیگر موجب شده است تا شهرهای اطراف تهران به شدت رشد پیدا کنند. در زمینه معماری نیز باید به کیفیت پایین ساختمان‌ها و عمر کم آن‌ها در شهر تهران اشاره کرد که به گفته یکی از مصاحبه‌شوندگان «دلیل آن ناشی از تبدیل شدن صنعت ساخت‌وساز به یکی از پرپارنده‌ترین صنایع مولد در ایران و سود جریان سرمایه در تخریب و نوسازی و تبدیل کردن تهران به کارگاه ساختمانی بزرگ است».

فضای عمومی: یکی از مشکلات جدی در نظام شهر تهران، تخلخل فضایی بسیار نازل و محدود شدن فضاهای عمومی به شبکه معابر است. در این مورد یک کارشناس اشاره نمود: «این غلبه فضای پر بر فضای خالی به شدت گریبان‌گیر شهر در حوزه مدیریت بحران در آینده خواهد شد». در واقع به گفته یکی از مشارکت‌کنندگان سیاست تولید فضاهای عمومی در تهران وجود ندارد. چرا که از یک طرف ارزش مبادلاتی این فضاها در مقایسه با دیگر خدمات همچون مال‌سازی کمتر است و از طرف دیگر به دلیل دردسرساز بودن فضاهای عمومی در زمان ناآرامی‌های سیاسی، مخالفت جدی با توسعه آن‌ها در سطح نهادهای تصمیم‌گیر وجود دارد. همچنین برخی از آنان به کارایی پایین فضاهای عمومی موجود مانند میدان هفت تیر، میدان ولیعصر و غیره اشاره نمودند.

منظر شهری: نابسامانی نماهای شهری تهران شامل بحران هویت در آن‌ها و رواج نماهای رومی، دندانه‌ای شدن جداره‌های شهر با توجه به طرح تعریض خیابان‌ها و حقوق مکتسبه مالکین، و تمرکز محورهای دید بر پهلوهای سیمانی ساختمان‌ها در خیابان‌ها با توجه به ضابطه ۴۰-۶۰ و تغییرات تراکم، مهمترین پیامدهایی است که مشارکت‌کنندگان در این حوزه بدان اشاره نمودند. همچنین به گفته آنان آلودگی صوتی زیاد در تهران با توجه به عبور بزرگراه‌ها از بافت‌های مسکونی از دیگر معضلات تهران در حوزه منظر شهری است.

حرکت و دسترسی: جابجایی مردمی که در شمال تهران زندگی می‌کنند برای کار به جنوب شهر و برعکس، بار ترافیکی زیادی را به تهران تحمیل می‌کند. بدین منظور علی‌رغم اعمال سیاست زوج و فرد، تعریض خیابان‌ها،

ساختن صدها کیلومتر اتوبان و بزرگراه در دو دهه اخیر، و گسترش خطوط متروی تهران در حد توان شهرداری، هر سال مشکل ترافیک و به دنبال آن آلودگی هوا در تهران وخیم تر می شود. به گفته برخی مصاحبه‌شوندگان دلایل آن را هم بایستی از جنبه درون سازمانی شهرداری تهران و هم از جنبه برون سازمانی بررسی نمود که هر دو ریشه در اقتصاد سیاسی شهر تهران دارند. آن‌ها اظهار کردند: «از یک طرف با تولید فزاینده و بی برنامه خودرو کم کیفیت مواجه هستیم. از طرف دیگر با سیاست‌های پروپاگاندایی دوره‌های مختلف مدیریت شهرداری روبرو هستیم که ترجیح آن‌ها این بوده است که خیلی به اصل موضوع نپردازند یا خودنمایی کنند. مصداق آن پل صدر است که با هزینه ساخت آن می توانست دو خط مترو ایجاد کرد».

کاربری و فعالیت: از جمله پیامدها و مسائل شهر تهران که کارشناسان بدان اشاره کردند: رواج مجتمع‌های تجاری در تهران، کمبود فضای سبز، مکان‌یابی نادرست کارخانه‌ها در تهران با توجه به جریان باد از غرب به شرق، کمبود خدمات نرم‌افزاری مانند جمع‌آوری پسماند و خدمات سخت‌افزاری مانند دسترسی به بیمارستان و غیره در محلات فرسوده و کم‌برخوردار، مکان‌یابی نادرست دکل‌های مخابراتی، تبدیل شدن تهران به گاراژ اتومبیل، و گسترش خدمات پشتیبان بازار در محلات تاریخی اطراف آن و تبدیل شدن آن‌ها به انبار و کارگاه‌های تولیدی است.

جدول ۶. فراوانی مفاهیم و مقوله‌های نظام شهری

مقوله‌ها	مفاهیم	فراوانی مفاهیم	فراوانی مقوله‌ها
فرم شهر	وجود حدود ۳۷۰۰ هکتار بافت فرسوده پراکنده در تهران	۴	۴/۱۹%
	تداخل حریم شهر تهران با حریم شهرهای دیگر	۲	
	בלاتکلیفی بافت تاریخی تهران	۱	
	بی‌توجهی به زمینه در توسعه بافت‌های شهری	۲	
	بی‌توجهی به شرایط ژئومورفولوژی مانند پهنه‌های لرزه‌خیز در توسعه بافت‌های شهری	۱	
	کم‌توجهی به لفاف ساختمانی در ترکیب توده و فضا	۲	
	کیفیت پایین ساخت‌وسازها و پایین بودن عمر آن‌ها	۵	
فضای عمومی	کمبود قلمرو فضاهای باز شهری با کیفیت در تهران	۵	۱/۷۲%
	تمایل پایین به سرمایه‌گذاری در فضاهای عمومی	۱	
منظر شهری	کمبود فضا برای اسکان موقت در مواقع زلزله و غیره	۱	۱/۹۷%
	نابسامانی نماهای شهری تهران	۴	
	نابسامانی خط آسمان در اثر تغییرات تراکم آلودگی صوتی	۱	
حرکت و دسترسی	ترافیک	۹	۶/۶۵%
	حاکمیت اتومبیل در تهران	۶	
	عدم ایجاد شبکه دوچرخه‌سواری در تهران	۲	
	ظرفیت پایین حمل و نقل عمومی	۵	
	نامناسب بودن سیستم حمل و نقل بار در تهران	۱	
	حجم بالای تصادفات وسایل نقلیه	۱	
کاربری و فعالیت	تنوع پایین مدهای حمل‌ونقل و شبکه نشدن آن‌ها باهم	۳	۳/۹۴%
	کمبود سرانه فضای سبز	۴	
	کمبود خدمات شهری	۳	
	شیوع ساخت مجتمع‌های تجاری	۳	
	تبدیل شدن بافت تاریخی اطراف بازار به انبار و کارگاه‌های تولیدی	۱	
	مکان‌یابی نادرست کارخانه‌ها در غرب تهران با توجه به جهت حرکت باد از غرب به شرق	۲	
جمع کل - نظام شهر	تبدیل کردن اکثر خیابان‌ها به پارکینگ حاشیه‌ای	۲	۱۸/۴۷%
	عدم مکان‌یابی درست دکل‌های مخابراتی در شهر	۱	
		۷۵	

کیفیت اجتماعی

در حوزه کیفیت اجتماعی نیز ۱۳ کد در چهار مقوله دسته‌بندی شد که در مجموع ۳۴ بار توسط مصاحبه‌شوندگان تکرار شده است و میانگین تکرار هر کد ۲/۶۲ مرتبه بوده است. از آن میان بیشترین فراوانی پیامد مسائل مربوط به مقوله عدالت شهری با تعداد ۱۱ بار بود (جدول ۷).

پیوندهای اجتماعی: کاهش سرمایه اجتماعی یکی از مسائل مهمی است که به دنبال آن مشارکت و تعاملات اجتماعی مردم در محلات تهران کاهش یافته است. به گفته یکی از مصاحبه‌شوندگان، سرمایه اجتماعی در یک مطالعه در سال ۱۳۸۹ نسبت به سال ۱۳۵۸ حدود ۳۰ درصد کاهش یافته است. در این رابطه اضافه کردند: «حتی اگر در این صورت یک فضا با کیفیت تولید شود، بدلیل عدم نگهداشت آن توسط خود مردم پایدار نمی‌ماند». گسیختگی اجتماعی در بافت‌های شهری موضوعی است که به گفته متخصصان با روند افزایشی تخریب و نوسازی، مهاجرت‌ها، اختلاف طبقاتی، خودرو محوری و بحث اقتصاد سیاسی فضا در تهران به وجود آمده است.

نامنی اجتماعی: رشد حاشیه‌نشینی و سکونتگاه‌های غیررسمی، وندالیسم، آسیب‌های اجتماعی نظیر بیکاری، اعتیاد و طلاق، و به وجود آمدن حوزه‌های بزهکاری رسمی در برخی مناطق تهران و شهرهای جدید اطراف آن از جمله معضلات مورد توجه مشارکت‌کنندگان بودند که رابطه متقابلی با مشکلات اقتصادی دارند. یک مهندس مشاور در این زمینه بیان نمود: «شبهه شهرنشینی و شهرسازی ما در تهران به فضای غربت، بیگانگی و تنهایی آدم‌ها دامن زده است و از نظر انسان‌شناسان، انسان بیگانه علاوه بر یاس فلسفی، ممکن است به تخریب آنچه که در بیرون از خودش است دست زند {...}».

عدالت شهری: در این حوزه مصاحبه‌شوندگان به معضلاتی از قبیل نابرابری در دستیابی به مسکن قابل استطاعت و شایسته برای ساکنان شهر تهران، نابرابری در خدمات‌رسانی به مناطق جنوب شهر تهران در مقایسه با مناطق شمالی، تخصیص سرانه‌ها برای طبقات متوسط به بالا، و ناعادلانه بودن سازوکار برخی عوارض شهری مانند عوارض پسماند اشاره کردند.

حقوق عامه: تضييع حقوق عمومی در نظام شهرسازی ایران، یکی از مهمترین مسائل این حوزه است که پیامدهایی نظیر محروم کردن ساختمان‌ها از حق نور طبیعی و از بین بردن حریمیت ساختمان‌ها دارد. در این‌باره مشارکت‌کنندگان اشاره نمودند: «به دلیل درآمدزایی شهرداری‌ها از منابع پایدار و تراکم فروشی، می‌توان به ساختمان‌ها هر تعداد طبقه اضافه نمود و ساختمان‌های دیگر را در سایه ابدی فرو برد». مصداق دیگر آن حقوق مکتسبه است. به گفته یک کارشناس اگر در طرح توسعه جدید قرار بر تعریض خیابان‌ها و عقب‌نشینی ساختمان‌ها باشد، مالک می‌تواند بر اساس حق مکتسبه خود که ناشی از طرح توسعه قبلی است، عقب‌نشینی نکند. زیرا که معبر یک حقوق عمومی است و اگر به دیوان عدالت هم شکایت شود، دیوان با توجه به اولویت مالکیت خصوصی در نظام فقهی، حق را به مالک خصوصی می‌دهد.

جدول ۷. فراوانی مفاهیم و مقوله‌های کیفیت اجتماعی

مقوله‌ها	مفاهیم	فراوانی مفاهیم	فراوانی مقوله‌ها
پیوندهای اجتماعی	کاهش سرمایه اجتماعی و گسیختگی اجتماعی بافت‌های شهری کمبود تعاملات اجتماعی در محلات	۴ ۴	۱/۹۷%
نامنی اجتماعی	ایجاد حوزه‌های بزهکاری با ساخت برخی شهرهای جدید دست زدن به وندالیسم و سایر بیچارگی‌های اجتماعی مانند خودکشی، اعتیاد و غیره آسیب‌های اجتماعی ناشی از مهاجرت قشر فرودست در پروژه‌های اعیان‌سازی حاشیه‌نشینی و سکونتگاه‌های غیررسمی	۱ ۱ ۱ ۳	۱/۴۸%
عدالت شهری	اختلاف طبقاتی (اشاره به صورت کلی) نابرابری در دستیابی به مسکن قابل استطاعت و شایسته برای اقشار اجتماعی مختلف نابرابری در خدمات رسانی به نواحی فرسوده و محلات کم‌برخوردار کم‌توجهی به طبقات اجتماعی فرودست در تخصیص سرانه‌ها	۴ ۴ ۲ ۱	۲/۷۱%
حقوق عامه	محروم کردن همسایگان از حق نور طبیعی ایجاد اشرافیت و از بین بردن حریمت اولویت مالکیت خصوصی بر حقوق عمومی	۳ ۲ ۴	۲/۲۲%
جمع کل - کیفیت اجتماعی		۳۴	۸/۳۷%

کیفیت فرهنگی

در حوزه کیفیت فرهنگی، نویسندگان ۷ کد را شناسایی کردند که در دو مقوله دسته‌بندی شدند. کدها در مجموع ۱۵ مرتبه توسط مصاحبه‌شوندگان تکرار شده است و نسبت تکرار کدها به تعداد آن‌ها، ۲/۱۴ است. از آن میان بیشترین فراوانی پیامد مسائل مربوط به مقوله هویت شهری با تعداد ۸ مرتبه بوده است (جدول ۸). هویت شهری: مواجهه با تجدد در یکی دو سده اخیر، تهران را با تغییرات زیادی روبرو کرده است. یکی از شرکت‌کنندگان در این مورد بیان نمود: «تهران از یک روستای کوچک به یک کلان‌شهر با هویت‌های متنوع و چندپارچه تبدیل شده است. در واقع ساختار آن از حوضه‌های هویتی متعدد از جمله روستاهای کوچک گم شده در آن، هسته تاریخی مرکز شهر، هسته تاریخی ری با تاریخ ۳ هزار ساله یا بیشتر، هسته تاریخی شمیرانات شکل گرفته است». علاوه بر آن از دیدگاه آنان، فهم نادرست و خوانش شکلی از معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی از دیگر مسائل این حوزه است.

سبک زندگی: پایین بودن فرهنگ شهرنشینی در موضوعاتی از قبیل استفاده از فضای عمومی، رانندگی و غیره، تغییر فرهنگ سکونت شهری به آپارتمان‌نشینی، تجمل‌گرایی و مصرف‌گرایی از جمله موضوعات مورد اشاره از سوی مشارکت‌کنندگان در این حوزه بود.

جدول ۸. فراوانی مفاهیم و مقوله‌های کیفیت فرهنگی

مقوله‌ها	مفاهیم	فراوانی مفاهیم	فراوانی مقوله‌ها
هویت شهری	بحران هویت و از بین رفتن خاطرات در محلات به علت سرعت ساخت و ساز شکل‌گیری حوزه‌های هویتی متنوعتر یا گسترش شهر تهران عدم فهم درست از معماری و شهرسازی اسلامی	۴ ۲ ۲	۱/۹۷%
سبک زندگی	مصرف‌گرایی تجمل‌گرایی شهری تغییر فرهنگ سکونت شهری به آپارتمان‌نشینی ضعف برخورداری از فرهنگ شهرنشینی	۲ ۲ ۱ ۲	۱/۷۲%
جمع کل - کیفیت فرهنگی		۱۵	۳/۶۹%

کیفیت محیط زیست

در حوزه کیفیت محیط زیست نیز ۱۲ کد در سه مقوله دسته‌بندی شد که در مجموع ۳۴ بار توسط مصاحبه‌شوندگان تکرار شده است و میانگین تکرار هر کد ۲/۸۳ مرتبه بوده است. از آن میان بیشترین فراوانی مسائل مربوط به مقوله پاکیزگی محیطی با تعداد ۱۹ بار بود (جدول ۹).

ارزش‌های اکولوژیکی: از بین رفتن تنفس گاه‌های طبیعی بر اثر مداخلات ارگان‌های ذی‌نفع و ذی‌نفع در حریم شهر و کاهش تنوع زیستی گیاهی و گونه‌های جانوری در تهران از معضلات مورد اشاره مشارکت‌کنندگان بوده است. علاوه بر آن عدم ساماندهی رود دره‌های تهران به عنوان اندام‌واره‌های اکولوژیک شهر در نظام برنامه‌ریزی و طراحی شهر که می‌توانست از کوه البرز جاری شود تا به دشت تهران برسد و همچنین از بین رفتن چشمه‌های طبیعی در شهر تهران از دیگر موارد کم‌توجهی به ارزش‌های اکولوژیکی شهر از دیدگاه آنان به حساب می‌آید. مصرف انرژی: در این زمینه به معضلاتی چون کم‌توجهی به خرده اقلیم‌های تهران در مورفولوژی شهر و در تدوین اسناد شهری، به وجود آمدن جزایر حرارتی در اثر ساخت‌سازهای بیش از حد و تراکم فروشی، و بالا رفتن مصرف انرژی در مصاحبه‌ها اشاره شد.

پاکیزگی محیطی: با گسترش بیش از حد تهران، تراکم فروشی، عدم کنترل جمعیت، بزرگراه‌سازی و تعریض خیابان‌ها، ضوابط غلط مانند الزام پارکینگ برای هر واحد مسکونی، بالا رفتن ضریب تملک خودرو، ضعف سیستم حمل‌ونقل عمومی در این سالیان آلودگی هوا مدام تشدید شده است؛ به‌طوری‌که طبق آمار رییس شورای شهر تهران سالیانه حدود ۴۰۰۰ نفر در تهران به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر اثر آلودگی هوا جان خود را از دست می‌دهند. علاوه بر آلودگی هوا، بحث جمع‌آوری پسماند در حوزه محیط زیست مورد توجه است. روزانه ۶ هزار تن پسماند خانگی و نزدیک ۳۰ تا ۳۵ هزار تن نخاله ساختمانی در تهران تولید می‌شود. سرانه تولید پسماند در تهران نزدیک ۷۰۰ گرم برای هر نفر در روز است. کارشناسان در این زمینه تأکید کردند: «مهمترین عامل این چالش ناشی از عدم الزام ساخت اتاقک پسماند به هنگام صدور پروانه ساختمان است. شهرداری با قرار دادن مخازن ۱۱ هزار لیتری سر کوجه‌ها به شهروندان اجازه می‌دهد تا در هر زمانی از روز و به هر میزان زباله تولید کنند». علاوه بر آن مشکلات مربوط به جمع‌آوری و دفع آب‌های سطحی به هنگام سیل و به‌طورکلی مشکلات آب و فاضلاب در تهران از دیگر موضوعات مورد اشاره آنان بود.

جدول ۹. فراوانی مفاهیم و مقوله‌های کیفیت محیط زیست

مقوله‌ها	مفاهیم	فراوانی مفاهیم	فراوانی مقوله‌ها
مصرف انرژی	بی‌توجهی به مصرف انرژی در طراحی و برنامه‌ریزی توسعه شهری	۳	۱/۲۳%
	به وجود آمدن جزایر حرارتی	۱	
	کم‌توجهی به خرده اقلیم‌های تهران در برنامه‌ریزی و طراحی شهری	۱	
پاکیزگی محیطی	آلودگی هوا	۱۱	۴/۶۸%
	آلودگی آب	۳	
	تولید ۶۰۰۰ تن پسماند خانگی و حدود ۲۰۰۰۰ تن نخاله ساختمانی	۲	
	مشکلات فاضلاب‌های شهری و ضعف در جمع‌آوری آب‌های سطحی به هنگام سیل	۳	
ارزش‌های اکولوژیکی	عدم توسعه شهری مبتنی بر استانه تحمل‌پذیری و ظرفیت اکولوژیک شهر	۳	۲/۴۶%
	کم‌توجهی به رود دره‌های تهران در نظام برنامه‌ریزی توسعه و طراحی شهر	۳	
جمع کل - کیفیت محیط زیست	از بین رفتن تنوع زیستی گیاهی و جانوری	۳	۸/۳۷%
	از بین رفتن چشمه‌های طبیعی تهران	۱	
	از دست رفتن تنفس گاه‌های طبیعی در حریم شهر تهران	۱	

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر درک شناختی از مسائل شهری تهران با استناد به تجربه سه گروه متخصصان، مدیران و حرفه‌مندان و قرابت آن‌ها با محورهای موضوعی دانش تولیدی طراحان شهری بود. در این راستا سعی محققان در این مطالعه بر آن بود که توضیح دهند تحت شرایط چه موجباتی این مسائل شکل می‌گیرند و چه مداخله‌گرایی می‌توانند آن را تشدید یا تعدیل کنند و تعامل میان عوامل یادشده کدام پیامدها را حاصل می‌کند.

طبق شکل ۳، در میان مقوله‌های مدیریت شهری به عنوان شرایط علی مسائل شهری تهران، بیشترین تاکید مصاحبه‌شوندگان بر عوامل مربوط به ساختار سازمانی در مدیریت شهری بوده است. همچنین از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان پرتکرارترین مفاهیم مربوط به دانش پایین مدیران شهرداری‌ها و عدم برخورداری از ظرفیت فنی مناسب در حوزه‌های مختلف مدیریت پسماند، مدیریت بحران، مدیریت مسکن، املاک و زمین، حریم شهر (۴۰ درصد مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره کردند)، تعدد ذی‌نفعان و ذی‌نفعان تصمیم‌گیر و روشن نبودن روابط میان آن‌ها (۳۵ درصد)، وجود رانت، فساد و زد و بند در نهادهای مدیریتی (۳۵ درصد)، و نبود نظام عادلانه فعالیت و سکونت در فضا (۲۰ درصد) بوده است.

در میان مقوله‌های اقتصاد شهری نیز به عنوان شرایط زمینه‌ای، منابع مالی بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است. درآمدزایی شهرداری از منابع ناپایدار و اقتصاد شهری مبتنی بر ساخت‌وساز (۵۰ درصد)، تبدیل شدن فضا، زمین و مسکن به کالای سرمایه‌ای (۲۵ درصد)، و سوداگری و ایجاد رانت ثابت در تهران در اثر تراکم فروشی (۲۵ درصد) نیز از مهمترین عوامل مورد اشاره در این حوزه بوده است.

در میان مقوله‌های اسناد، قوانین، طرح‌ها و پروژه‌ها به عنوان یکی از عوامل مداخله‌گر، بی‌توجهی به زمینه و نیازهای اصلی در پروژه‌ها و انتخاب رویکردهای عاریتی (۵۰ درصد)، عدم تحقق‌پذیری طرح‌های جامع و تفصیلی، عدم تحقق‌پذیری و اجرای مناسب پروژه به دلیل تعارض منافع نهادها، حاکمیت ضابطه نامناسب ۴۰-۶۰ در تمامی بافت‌های شهری به عنوان مهمترین عوامل ذکر شده از سوی مشارکت‌کنندگان مطرح شده است. همچنین در میان مقوله‌های آموزش طراحی شهری به عنوان یکی دیگر از عوامل مداخله‌گر، برنامه درسی و ارتباط با ذینفعان بیشترین اهمیت را از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان داشته است و با توجه به فراوانی مفاهیم، وارداتی و عاریتی بودن دانش طراحی شهری در ایران (۳۵ درصد)، وجود فاصله میان دانشگاه و فضای اجرا و حرفه (۳۵ درصد)، و عدم تعریف درست موضوعات کارگاه‌ها مبتنی بر پروژه‌های واقعی (۵ نفر) بیشترین اهمیت را در میان عوامل این حوزه داشته‌اند.

در میان پیامدهای مسائل شهری تهران در حوزه کیفیات شهر به ترتیب بیشترین مقوله‌ها مربوط به کیفیت اجتماعی و کیفیت محیط زیست است و کیفیت فرهنگی کمترین سهم را داشته است. همچنین با بررسی پرتکرارترین مفاهیم مشخص شد که آلودگی هوا (۵۵ درصد)، کاهش سرمایه اجتماعی و پایین بودن تعاملات اجتماعی در بافت‌های شهری (مجموعاً ۴۰ درصد)، نابرابری در دستیابی به مسکن و خدمات‌رسانی (مجموعاً ۳۰ درصد)، و بحران هویت و از بین رفتن خاطرات در محلات و شکل‌گیری حوزه‌های هویتی متکثر (مجموعاً ۳۰ درصد)، محروم کردن همسایگان از حق نور طبیعی (۲۰ درصد) در دیدگاه مصاحبه‌شوندگان به عنوان مهمترین پیامدهای مسائل شهری تهران بوده است.

در میان پیامدهای مسائل شهری تهران در حوزه نظام شهر، نابسامانی حرکت و دسترسی به عنوان مهمترین پیامد در مقایسه با سایر نظام‌های شهر بوده است. بدین صورت که ترافیک (۴۵ درصد)، حاکمیت اتومبیل (۳۰ درصد)، کمبود قلمرو فضاهای باز شهری با کیفیت در تهران (۲۵ درصد)، کیفیت پایین ساخت‌وسازها و پایین بودن عمر آن‌ها (۲۵ درصد)، کمبود سرانه فضای سبز (۲۰ درصد)، و وجود حدود ۳۷۰۰ هکتار بافت فرسوده پراکنده در تهران (۲۰ درصد) نیز در میان پیامدهای مربوط به نظام‌های شهر تهران بیشتر مورد توجه بوده است.

شکل ۳. فراوانی مقوله‌های مسائل شهری تهران در مصاحبه‌ها

علاوه بر آن با احتساب نسبت تکرار هر یک از کدها به تعداد آن‌ها در مقولات اصلی مشخص شد که بیشترین میانگین فراوانی کدها مربوط به کدهای اقتصاد شهری است که خود نشانگر اهمیت مسائل این حوزه است. بعد از آن نیز به ترتیب کیفیت محیط‌زیست و نظام شهر بالاترین میانگین را دارا هستند. همچنین کمترین میانگین نیز مربوط به کیفیت فرهنگی شهر تهران است (شکل ۴).

شکل ۴. میانگین تکرار هر یک از کدها به تفکیک مقوله‌های اصلی

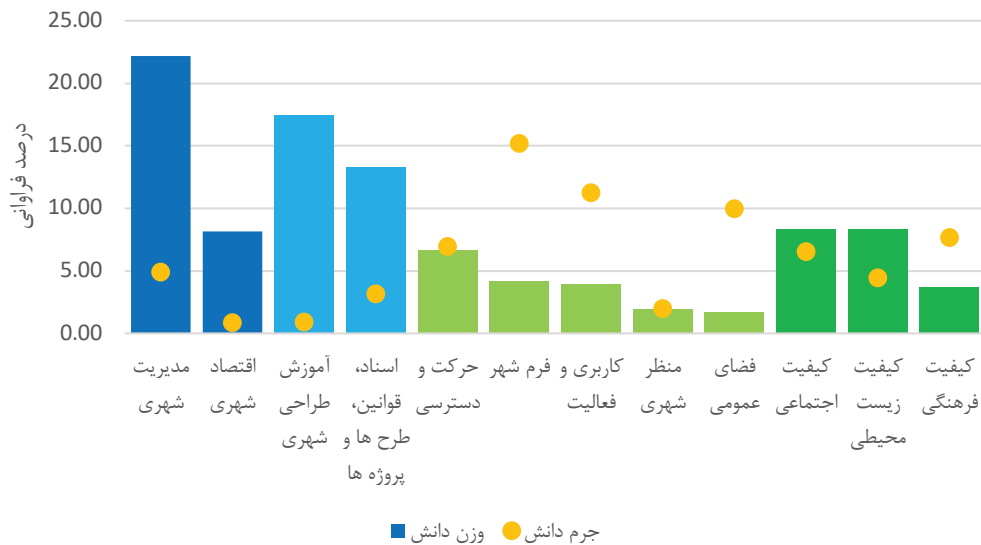
از مقایسه نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های مطالعات انجام شده در زمینه شناسایی مسائل شهری تهران می‌توان دریافت که همسو با نتایج این تحقیق، در حوزه مدیریت و برنامه‌ریزی شهری، بصیرت و همکاران (۱۳۹۱) و علیخان‌گرگانی و همکاران (۱۳۹۳)، ضعف حکم‌روایی و مدیریت ناهماهنگ و متعارض، و غمامی (۱۳۹۷) نیز عدم تعادل و توازن میان تهران و پیرامون آن را از مسائل شهر تهران می‌دانند. در حوزه اقتصاد شهری، اطهراری (۱۳۸۹)، ایمانی‌شاملو و همکاران (۱۳۹۵) و مهدی‌وفا و همکاران (۱۳۸۸) ناکارآمدی اقتصادی، رانت‌خواری و سوداگرایی، بیکاری، نظام مالیاتی نامناسب، فعالیت‌های غیربازده را به عنوان مسائل تهران نام برده‌اند. در حوزه پیامدهای مربوط به نظام شهر، به عنوان نمونه چالوک و اسماعیلی (۱۳۹۲) به ضرورت مدیریت یکپارچه ترافیک به عنوان یک مسئله بین‌بخشی و یازولو و دیگران (۱۳۹۶) به بافت‌های فرسوده پرداخته‌اند. در حوزه پیامدهای مربوط به کیفیت‌های شهر نیز به عنوان نمونه نوریان و مظفری‌پور (۱۳۹۲) به ضعف سرمایه اجتماعی، صفوی و علیجانی (۱۳۸۵)، یآوری و نجارسلیمه (۱۳۹۰) به آلودگی هوا، نصیری و اعظمی (۱۳۸۵) به نابرابری‌های شهری، و مهدوی (۱۳۷۵) به بحران هویت شهر تهران اشاره کرده‌اند.

در میان پژوهش‌های انجام شده پیرامون ریشه‌یابی و اولویت‌بندی مسائل شهری تهران، در حالیکه در پژوهش میره‌ای و همکاران (۱۳۹۵) اولویت‌های ساماندهی پایتخت به ترتیب شامل ساماندهی فیزیکی شهر تهران،

تمرکززدایی، رویکرد سرزمینی، ایجاد و تقویت قطب‌های رقیب برای تهران و انتقال پایتخت هستند، در پژوهش حاضر علل اصلی مسائل کنونی شهری تهران در شیوه ناکارآمد و ناصحیح حکمروایی شهری ریشه‌یابی شده است و تا شیوه مدیریتی در بستر اقتصاد سیاسی حاکم سامان نیابد، مسائل شهری تهران نیز مرتفع نخواهد شد. همچنین برخلاف پژوهش رحمانی و همکاران (۱۳۹۸) که موجبات علی‌مسائل پرتکرار شهر تهران یعنی آلودگی هوا، مسئله تامین آب، ترافیک، محدود شدن عرصه‌های عمومی، بافت‌های فرسوده، معضلات اجتماعی و مدیریت ناکارآمد را در معیوب بودن ساختار اندیشه و آموزش می‌داند، در پژوهش حاضر همانطور که از آن یاد شد، عوامل علی‌که به طور مستقیم بر پدیده مرکزی پژوهش یعنی مسائل شهری تهران اثر می‌گذارد، به حکمروایی و مدیریت شهری برمی‌گردد و آموزش در این فرایند می‌تواند به عنوان تعدیل و یا تشدید کننده، نه علل اصلی در این فرایند نقش ایفا کند. در واقع ریشه مسائل نه به صورت مستقیم در حوزه طراحی شهری، بلکه به مدیریت شهری به عنوان موجبات اصلی آن باز می‌گردد؛ به طوری که با توجه به ناکارآمدی این سیستم و عدم جایگاه طراحی شهری در نظام مدیریتی و برنامه‌ریزی شهری، فرصت بازی به آن در میدان بهبود کیفیت شهرهای ایرانی داده نمی‌شود و همانطور که مشارکت‌کنندگان اشاره نمودند تا این نظام اصلاح نشود، اساساً طراحی شهری در عمل، خروجی‌های قابل دفاعی نخواهد داشت. با این وجود که مسائل نهادهای آموزشی نیز در این مسیر بی‌تأثیر نبوده است، اما به گفته مصاحبه‌شوندگان، دانشگاه برای تأثیرگذاری در جامعه و کیفیت شهرها یک بال قضیه است. یک بال اصلی این تأثیرگذاری، مدیریت شهری است که با توجه به ساختار ناکارآمد فعلی خود، انگیزه دانشگاهیان برای ارتباط با آنان را از بین برده است.

علاوه بر آن، پس از مقایسه فراوانی محورهای موضوعی دانش تولید شده توسط طراحان شهری با محورهای موضوعی مسائل شهری تهران می‌توان دریافت که با وجود اینکه مولفه اقتصاد شهری به عنوان شرایط زمینه‌ای در ایجاد مسائل شهری تهران سهم زیادی را شامل می‌شود و به گفته مشارکت‌کنندگان حتی بسیاری از مشکلات مربوط به مدیریت شهری نیز ریشه در اقتصاد دارد، اما این موضوع جایگاه بسیار ناچیزی در ادبیات طراحی شهری ایران، جرم دانش تولیدی آنان و حتی برنامه درسی این رشته دارد. همچنین با وجود اثرگذاری اسناد، قوانین و ضوابط شهری به عنوان یک نیروی مداخله‌گر در کیفیت شهر تهران، میزان توجه به آن‌ها در پژوهش‌های انجام شده توسط طراحان شهری در ایران بسیار کم است.

در میان پیامدهای مربوط به مولفه‌های کیفی شهر نیز، در حالیکه بیشترین پیامدها به کیفیت محیط زیست برمی‌گردد، اما جایگاه بسیار کم‌اهمیتی در حجم دانش تولیدی طراحان شهری دارد. حال که توجه به پیامدهای مربوط به کیفیت اجتماعی شامل موضوعاتی از قبیل عدالت شهری، پیوندهای اجتماعی، و حقوق عمومی در مطالعات طراحان شهری از اهمیت نسبی برخوردار است. در حوزه نظام‌های شهری نیز با وجود اینکه پیامد اصلی مربوط به حرکت و دسترسی و به عبارتی ترافیک تهران است، اما میزان توجه به آن در دانش تولیدی طراحان شهری در مقایسه با سایر پیامدهای شهری تهران کمتر است و بیشترین تأکید در جرم تولیدی بر نظام کالبدی بوده است. در مجموع بایستی گفت که در بعد رویه‌ای طراحی شهری، وزن دانش تولیدی طراحان شهری در مقایسه با جرم آن بسیار ناچیز است؛ به عبارتی دیگر با وجود فراوانی مسائل شهری تهران در بعد رویه‌ای طراحی شهری، توجه بسیار کمی به آن در تحقیقات طراحان شهری در ایران شده است. در بعد محتوایی نیز در حالیکه وزن مطالعات آنان در حوزه موضوعات نظام شهر قابل دفاع است، اما در زمینه پیامدهای مربوط به کیفیات شهر به ویژه پاکیزگی محیطی، عدالت شهری، ارزش‌های اکولوژیکی و حقوق عامه نیاز به توجه بیشتری دارد (شکل ۵).

شکل ۵. مقایسه فراوانی موضوعی جرم و وزن دانش طراحان شهری در تهران

فهرست منابع

- اطهری، کمال (۱۳۸۹). اقتصاد شهری و اقتصاد شهر در ایران. اقتصاد شهر، ۷(۲)، ۵۶-۶۵.
- ایمانی شاملو، جواد، رفیعیان، مجتبی، و داداش پور، هاشم (۱۳۹۵). سوداگری شهری و واگرایی فضایی تحلیل تحولات فضایی کلان شهر تهران مبتنی بر اقتصاد نفت. ژئوپلیتیک، ۴۱(۱۲)، ۱۰۴-۱۳۵.
- بصیرت، میثم، عزیزی، محمد مهدی، زبردست، اسفندیار، و آخوندی، عباس احمد (۱۳۹۱). فرصت‌ها و چالش‌های حکمروایی کلانشهری خوب در عصر جهانی شدن؛ مطالعه موردی تهران. هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، ۱۷(۱)، ۱۶-۵.
- بوجاری، پوریا، خاتمی، سیدمهدی، و رنجبر، احسان (۱۳۹۹). جرم دانش طراحان شهری در ایران: تحلیل آماری مقالات، پایان‌نامه‌ها، کتب، نشست‌ها و همایش‌های شهری در تهران. مدیریت شهری و روستایی، ۱۹(۶۰)، ۱۴۱-۱۶۰.
- چالوک، غلامرضا، و اسماعیلی، علیرضا (۱۳۹۲). بررسی تأثیر عدم یکپارچگی و مدیریت واحد بر ترافیک تهران بزرگ. مطالعات مدیریت ترافیک، ۳۰(۸)، ۵۵-۷۸.
- رحمانی، مهرداد، عزیزی، محمد مهدی، و نوریان، فرشاد (۱۳۹۸). ریشه‌یابی مسائل تهران امروز با رویکرد هرمنوتیک فلسفی. نشریه دانش شهرسازی، ۳(۳)، ۲۰-۱.
- صفوی، سید یحیی، و علی جانی، بهلول (۱۳۸۵). بررسی عوامل جغرافیایی در آلودگی هوای تهران. پژوهش‌های جغرافیایی، ۵۸(۱)، ۹۹-۱۱۴.
- علیخان گرگانی، روح‌اله، موسی‌خانی، مرتضی، و معمارزاده، غلامرضا (۱۳۹۳). مطالعه عناصر ساختاری الگوی مدیریت شهری تهران در حوزه‌های شش‌گانه شهری. اقتصاد و مدیریت شهری، ۲(۲)، ۱۲۷-۱۴۴.
- غمامی، مجید (۱۳۹۷). درباره مسائل شهرسازی در ایران امروز. تهران: آگاه.
- فراستخواه، مقصود (۱۳۹۵). روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی با تأکید بر «نظریه برپایه» (گراندد تنوری GTM). تهران: آگاه.
- فراستخواه، مقصود (۱۳۹۶). گاه و بی‌گاهی دانشگاه در ایران: مباحث نو و انتقادی در باب دانشگاه‌پژوهشی، مطالعات علم و آموزش عالی. تهران: آگاه.
- گلکار، کورش (۱۳۹۱). آفرینش مکان پایدار: تاملاتی در باب نظریه طراحی شهری (ج ۱). تهران: دانشگاه شهید بهشتی، مرکز چاپ و انتشارات.
- مهدوی، محمد صادق (۱۳۷۵). تهران شهری بی هویت شده. گزارش، ۶۹(۷)، ۵۴-۵۴.
- مهدوی‌وفا، حبیب‌الله، رضویان، محمد تقی، و مؤمنی، مصطفی (۱۳۸۸). نقش اقتصاد سیاسی در ساختار فضایی تهران

- و پیرامون. محیط شناسی، ۵۰(۳۵)، ۱-۱۴.
- میره‌ای، محمد، فتحی، امیر، امیریان، سهراب، و پرنیان، حاتم (۱۳۹۵). بررسی و تعیین اولویت‌های ساماندهی پایتخت در ایران. *جغرافیا و پایداری محیط*، ۱۸(۶)، ۳۵-۵۰.
  - نصیری، معصومه، و اعظمی، هادی (۱۳۸۵). نابرابری‌های شهری تهدیدی برای امنیت اجتماعی تهران رویکردی در جغرافیای سیاسی. *ژئوپلیتیک*، ۳(۲)، ۴۲-۶۱.
  - نوریان، فرشاد، و مظفری‌پور، نجمه (۱۳۹۲). ارزیابی عملکرد مدیریت محله محور با تأکید بر شاخصه‌های سرمایه اجتماعی، مورد پژوهی: محلات ۷ گانه ناحیه ۱ منطقه ۲۱ شهرداری تهران. *هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی*، ۱۸(۱۸)، ۴۷-۵۶.
  - یازلو، هانیه، اکبری، مهناز، و خداداد، مهدی (۱۳۹۶). تحلیل سیاست‌های مدیریت شهری در بهبود کیفیت زندگی بافت‌های فرسوده شهری (مطالعه موردی: منطقه ۲، کلانشهر تهران). *پژوهش‌های نوین علوم جغرافیایی، معماری و شهرسازی*، ۹(۱)، ۳۱-۴۸.
  - یآوری، حسین، و سلیقه، محمد (۱۳۹۰). سطوح وارونگی در آلودگی‌های شهر تهران. *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۲۰(۰)، ۸۹-۱۰۶.

- Ayala-Rodríguez, N., Barreto, I., Rozas Ossandón, G., Castro, A., & Moreno, S. (2019). Social transcultural representations about the concept of university social responsibility [Article]. *Studies in Higher Education*, 44(2), 245-259. <https://doi.org/10.1080/03075079.2017.1359248>
- Cuthbert, A. (2001). Going global: Reflexibility and contextualism in urban design education. *Journal of Urban Design*, 6(3), 297-316. <https://doi.org/10.1080/13574800120105805>
- Krieger, A. (2006). *Territories of urban design*. In *Urban design futures* (36-46). UK: Routledge.
- Laszlo, C. (2008). *Sustainable Value: How the World's Leading Companies Are Doing Well by Doing Good*. Stanford University Press. <http://www.sup.org/books/title/?id=16480>
- Lo, C., Pang, X., Egri, C., & Li, P. (2017). University Social Responsibility: Conceptualization and an Assessment Framework. In D. T. L. Shek & R. M. Hollister (Eds.), *University Social Responsibility and Quality of Life* (37-59). https://doi.org/10.1007/978-981-10-3877-8_4
- Moudon, A. V. (1992). A catholic approach to organizing what urban designers should know. *Journal of Planning Literature*, 6(4), 331-349.
- Núñez, M., & Alonso, I. (2009, 12/01). La Responsabilidad Social en el mapa estratégico de las universidades públicas. *Pecunia : Revista de la Facultad de Ciencias Económicas y Empresariales*. <https://doi.org/10.18002/pec.v0i9.666>
- Punter, J., & Carmona, M. (1997). *The design dimension of planning: theory, content, and best practice for design policies*. London: Taylor & Francis.
- Strauss, A., & Corbin, J. M. (1997). *Grounded theory in practice*. New York: Sage.

A Thematic Comparison of Urban Designers' Knowledge about Tehran's Urban Problems

Seyed Mahdi Khatami

Assistant Professor, Department of Urban Planning, Faculty of Art, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
(Corresponding Author)

Pouria Boujari

M.A. Urban Design, Department of Urban Planning, Faculty of Art, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Ehsan Ranjbar

Assistant Professor, Department of Urban Planning, Faculty of Art, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Abstract

Following the significant growth of urban designers' research during the last 30 years in Iran and the growth of the range of issues in Iranian cities, the question is to what extent have urban designers addressed the issues of Iranian cities in their articles, dissertations, books, meetings, and conferences? By doing so, the future direction of research can be mapped to solve the problems of Iranian cities. For this purpose, the study identified Tehran's urban problems based on grounded theory and in-depth interviews with three groups of experts from urban management organizations, consulting firms, and universities. The result could be categorized in cultural, social, and environmental qualities as the substantial dimension of urban design and urban design education, and documents, laws, plans, and projects as dimensions of urban design procedures, and urban management and urban economics as interfering factors. After identifying the main categories of Tehran's urban issues and calculating the frequency of concepts in each of them by the participants, it was identified that about 22% of the frequency of Tehran's urban issues is in the field of urban management. Also, urban design education, urban system, urban documents, and laws have the largest share of Tehran's urban problems, respectively. Among the issues related to the quality of the city, social quality and environment have been the most important, and cultural quality has been the least important. In addition, by examining the subcategories, it can be seen that the most highlighted issues by the interviewees are related to organizational structure of urban management, financial resources in urban economics, curriculum and stakeholder communication in urban design education, issues of urban projects in the category of documents, laws, plans, and projects, challenges of mobility and access in the urban system, environmental cleanliness in environmental qualities, urban justice in social qualities, and urban identity as one of the cultural qualities in Tehran. Then, by comparing them with the thematic frequency of articles, dissertations, and books published by urban designers, it was found that among the qualitative dimensions of the city, while most of the issues are related to the quality of the environment, it has a very insignificant place in the volume of urban designers' research. Social qualities such as urban justice, social capital, and public law have been considered in the studies of urban designers. Although mobility, access, and traffic are the main issues of urban systems in Tehran, less attention is paid to them in research compared to other urban systems. The importance of other urban systems, especially the form of the city, has a significant place in the studies. Generally, it can be stated that the number of research by urban designers in the dimension of urban design procedures is very small. In terms of the substantial dimension, while the studies related to the urban system are justifiable, the qualities of the city, especially the quality of the environment, should be given more attention in the research.

Keywords: Urban designers' knowledge, urban problems, urban designers' research